

NR 4 1997

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE

HALLAND

OCH

BLEKINGE

Ale

Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge
utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening och
Landsarkivet i Lund.

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö
Universitetslektor Gert Jeppsson, Lund, redaktör
Arkivarie Göran Larsson, Lund
Docent Sten Skansjö, Lund
Professor Anna Christina Ulfspärre, Lund

Innehåll

	Sid.
Jan Raneke: Forttidsdjur och landssymbol	
– något om djurbilder och heraldiska vapen	1
Bengt-Arne Person: Skånes byordningar	
– en översikt och kommentar	6
Gunnel Dennerborg: Några byordningar i Gärds härad	
– övergången från danskt till svenskt styre	10
<i>Aktuellt om antikvariskt</i>	
Projekt Renässans för Skåne	29

Forntidsdjur och landssymbol

– något om djurbilder och heraldiska vapen

Av Jan Raneke

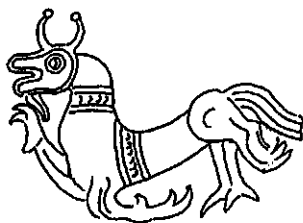
Box 46, 234 21, Lomma

Äldre tiders symboler

I folkvandringstidens Europa, århundradena efter Kristi födelse, 400- och 500-talen och fram emot vikingatid 500–800-, rådde stor oro. Stammar och hela folk sökte sig – inte utan strid – till nya boplatser. Behovet av samlingstecken för att utmärka identitet och gemenskap var därför stort. Man kan belägga ett flertal sådana folksymboler, och man kan ana sådana även i den dåtida djuornamentiken, som karakteriseras av stiliserade djurmotiv. Denna stil avbildar som regel inte vanliga djur, utan djur som är sammansatta av delar från olika djur. Dessa kombinationsdjur kunde vara ett slags totem med religiösa förtecken.

I områdena kring södra Östersjön finns exempel på hur sådana fantasidjur eller fabeldjur utgjorde folkstammars totem. Pomrarna hade sitt gripdjur: en örns huvud med öron, vingar samt en lejonliknande underkropp. Detta djurs huvud kom för övrigt att bli Malmös och sedermera Skånes heraldiska vapen. De mecklenburgiska obotriterna hade en tjurliknande bild, vars huvud en face kom att bli deras heraldiska tecken.

Mecklenburg och Pommern ligger vid Östersjön mitt emot Skåne, och däremellan ligger Bornholm, ön som en gång ingick i det gamla skånelandet. Bornholms heraldiska vapen är en drake, även benämnd lindorm, en annan fabeldjursvariant. Detta bornholmsdjur har äldre traditioner än dess senare uppgift att vara amtsvapen. Historiker anser att denna

Folkvandringstida brakteatodjur.

drakbild tidigare var totem för den folkstam som ursprungligen bodde på ön. Den var således en folksymbol nära besläktad med de djurbilder som representerade andra folkstammar kring Östersjön.

Skåningarna hade helt säkert något liknande stamtecken, även om vi inte vet så mycket om det. Då författaren för ett kvartsekel sedan som heraldiker kom att fundera kring detta, ville jag skaffa belägg härför i första hand bland arkeologiska fynd och se om man av dessa kunde dra några slutsatser. Resultatet av mina efterforskningar blev tyvärr som väntat ganska magert. Det finns några exempel på s. k. guldbrakteater funna i den skånska myllan. Centralmotivet här visar hornbeprydda fyrfotadjur med klotförsedda tassar.

Stenen vid Tullstorp

Vid Tullstorps kyrka i Vemmenhög's härad står en runsten, vars centrala motiv utgörs av ett ovanligt stort fyrbent djur som synes ha horn på huvud och nos och som springer över

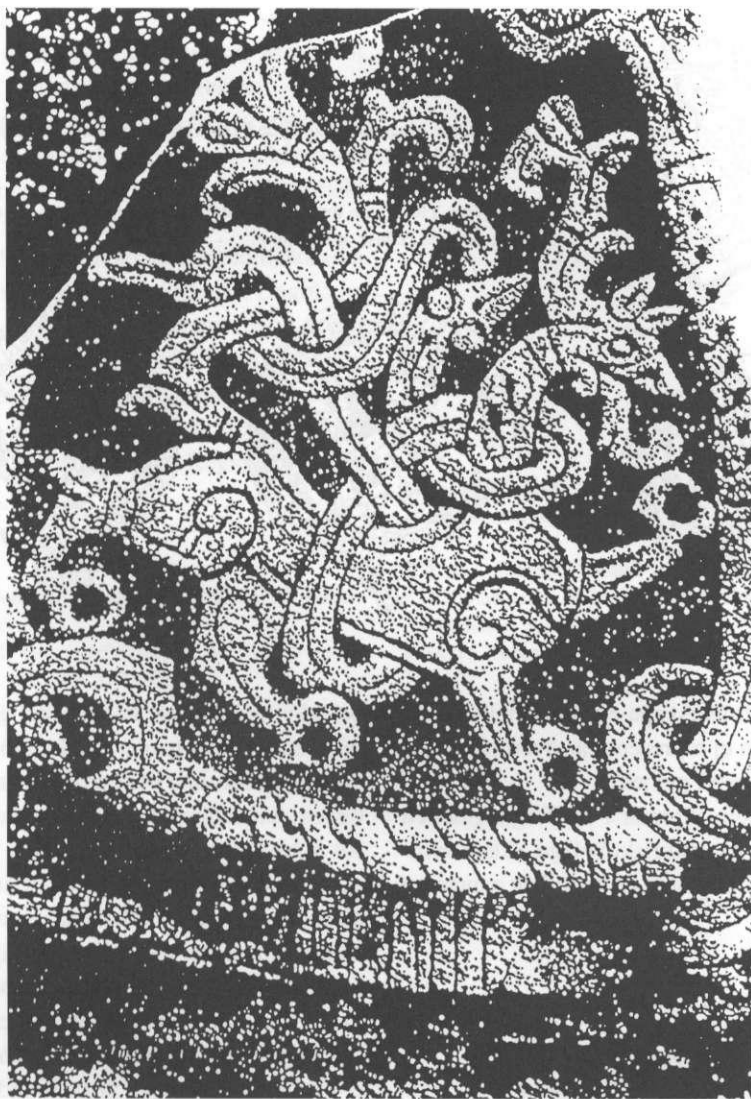

Djuret på stenen vid Tullstorp.

ett krigsskepp. Allt tyder på att det var en hög-
ättad familj, en stamhövding, som här ville
hugfästa minnet av en son som dött i viking.
Andra exempel på förekomsten av fabeldjur
har vi på det s. k. Hunnestadsmonumentet, en
bildstensgrupp ej långt från Tullstorpsdjuret.

Bildstenen vid Tullstorp i Sydsåne, med
det inom konsthistorien benämnda »stora syd-

skandinaviska djuret», har sin direkta och
enda motsvarighet på Jellingestenen, där re-
presenterande danernas kungaätt och rike.
Danernas och skåningarnas förheraldiska
symboldjur är snarlika och synes vara av
samma dignitet. Båda djuren har ledspiraler
och dubbelkonturer och visar också på stil-
likheter med djuren på de kända Bamberg-

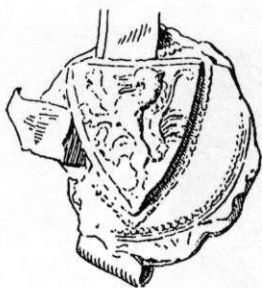
Djuret på stenen vid Jellinge.

och Kamminskrinen, som expertisen tror har tillverkats i Lund. En känd konsthistoriker, Lennart Karlsson, skriver: »Jellingestenens stora lejon skiljer sig i olika avseenden från huvuddelen av de djurbilder vi tidigare kommit i kontakt med. Formatet är monumentalt och framställningen mer realistisk, utan den starkt ornamentala prägel som eljest karakte-

riserar nordisk konst.» Sak samma gäller Tullstorpsdjuret.

Ny gammal Skåne-symbol?

Skånes nutida vapen är ett sekundärt sådant, då griphuvudet som nämnts ursprungligen kommer från Pommern. Vapnet är således ej från början inhemskt. Det finns därför all

Till vänster: Magnus Scanong de Scania förde en panter i sigillet under en urkund från 1285.

Därunder: Ytterligare tre 1300-talssigill med pantervapen tillhörande personer med skånsk anknytning.

anledning att återskapa ett inofficiellt »folkvapen», som ej representerar överheten utan skånelänningen i gemen.

Ett djur som skymtar i det förgångna och som kan bli en historiskt belagd Skåne-symbol kan beskrivas som en heraldisk panter, en

beteckning som inte har mycket gemensamt med en verklig panter. Anledningen är att medeltida härolder hade en diffus uppfattning om ett sådant djurs verkliga utseende och därför i heraldisk anda ville skapa något avskräckande. En heraldisk panter är ett fyrfotad djur med horn och ibland näshorn. På en del återgivningar har den – liksom gripen – örnliknande framben och ett lejons bakben. Ett panterliknande djur förekommer även i skånska medeltida stormäns vapensigill.

Ett heraldiskt vapen är en bildidé som enbart kan återges exakt i en beskrivning (blason). Denna beskrivning hindrar dock inte att vapnet korrekt kan formges olika, om reglerna för heraldisk bildåtergivning är uppfyllda.

Den nygamla Skånelandssymbolen kan beskrivas sålunda:

I rött fält en »skånsk» heraldisk panter av guld.

Beskrivningen är hämtad från Skandinavisk Vapenrulla, där vapnet är registrerat som SVR 432/92.

Bornholms vapen fastställdes 1942, men vapenmärket går längre tillbaka. Lindormen eller draken uppfattades som igenkänningsmärke för flera folkstammar kring västra Östersjön.

Detta fabeldjur var vapnet även för Lolland, åtminstone sedan 1300-talet, och för venderna på Rügen; i Pommern hade man lindormen som ett slags totemmärke.

Symbolen kan förekomma i sköld, på flaggduk, men också utan någon som helst inramning och utan färgangivelse.

Slutligen kan nämnas att bilden med pantern representerande det gamla Skåneland rönt stor uppslutning bland kulturhistoriskt medvetna skånelänningar.

Sedan 1975 användes pantern som Skånska Akademiens tecken och Skånska Dagbladet har den i sin marknadsföring. Bland andra användare kan nämnas Skånelands Civilekonomers Kamratförening, Skåneländska Gastronomiska Akademien, och den kommer kanske att bli symbol för Regionförbundet Skåne.

Litteratur

Brøndsted, Johannes: Danmarks Oldtid, del III. København 1966.

Hauck, Karl: Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. München 1985–86.

Holmqvist, Wilhelm: Vårtidiga konst. (LT:s förlag i samarbete med Statens Historiska Museum) Stockholm 1977.

Karlsson, Lennart: Nordisk form, om djuornamentik. (The Museum of National Antiquities, Stockholm, Studies 3) Stockholm 1983.

Petersen, Henry: Danske Adelige Sigiller. København 1897.

Skånes byordningar

– en översikt och kommentar

Av Bengt-Arne Person

Engelbrektsgatan 3, 432 41 Varberg

De skånska byordningarna belyser sedvanerättsliga regler ur såväl dansk som svensk synvinkel. Efter mönsterbyordningen 1742 blev byordningarna granskade och godkända av landskansli och häradsrätt. Med skiftesreformernas genomförande var behovet av en byordning inte lika aktuell som tidigare. Bygemenskapen utvecklades dock under tidigt 1800-tal efter nya former, som krävde andra instruktioner för ålder- och ordningsmän. Den sociala gemenskapen lever nu vidare i dagens åldermansgillen och tätorternas byalag.

Inventering och forskning

Nordiska museet startade under ledning av Sigurd Erixon landsomfattande byundersökningar vid tiden för första världskriget. För Skånes del kom Folkminnesarkivet (Folklivsarkivet) i Lund att medverka med inventeringar. Bengt Engström utförde här ett omfattande fältarbete, vilket bl.a. resulterade i över 100-talet byordningar i avskrifter, liksom utdrag ur äldre, byalaget tillhöriga handlingar samt levande traditioner kring bystämmor, beskrivningar av i byn förvarade sammankallningsinstrument, bötesredskap, byalådor etc. En översikt lämnar han 1927 med uppsatsen »Åldermansskifte och bystämma i skånska och danska byar».¹ Året därpå utkom »Byalagen i Bara härad».² Samma år publicerade han »Sveriges äldsta kända byordning» (Lyngby, Everöds socken, Gärds härad 1632).³

Några år senare kom prosten och hembygdsvetaren Ernst Frostin med översikten »Byalag i Färs härad».⁴

Den agrarhistoriska forskningen i Skåne med inriktning på bysamfundet fick under 1930-talet sin främste företrädare i Albert Nilsson-Eskeröd – många år förste intendent vid Nordiska museet – som gett prov på in-
trängande studier av ett skånskt byalag med

uppsatsen »Ur ett skånskt byarkiv» (Veberöd).⁵

Den danske rättshistorikern Poul Meyer vistades under en stor del av 1940-talet i Lund för att där i Landsarkivet finna material till sin omfattande doktorsavhandling.⁶ Hans studier, främst i häradsrätternas handlingar, belyser komparativt det skånska materialet under såväl dansk som svensk tid. I en förteckning om 248 byordningar från främst Västra och Östra Göinge, Villands, Gärds, Norra och Södra Åsbo, Bjäre och Albo härad tillför Meyer den dansk-svenska samfundsforskningen ett material som han kunnat bearbeta, icke minst tack vare de publicerade »Danske Vider og Vedtægter».⁷ I denna danska utgåva ingår inga skånska byordningar, men sannolikt har verket en gång inspirerat Sigurd Erixon och hans medarbetare, lundahistorikern Sven Ljung, att påbörja publiceringen av »Sveriges byordningar».⁸ Det var för dem en gigantisk uppgift efter halvsekkellånga studier. Samfundet för svensk folklivsforskning kunde 1955 som en följd härav utge en första volym av »Sveriges byordningar», nämligen V. Göinge härad, utom byordningar från socknarna Önnestad, Häglinge och Nävlinge, vilka till sitt innehåll står närmare dem i Ö. Göinge och därför skulle över-

föras till en följande utgåva, vilken tyvärr aldrig utkom.

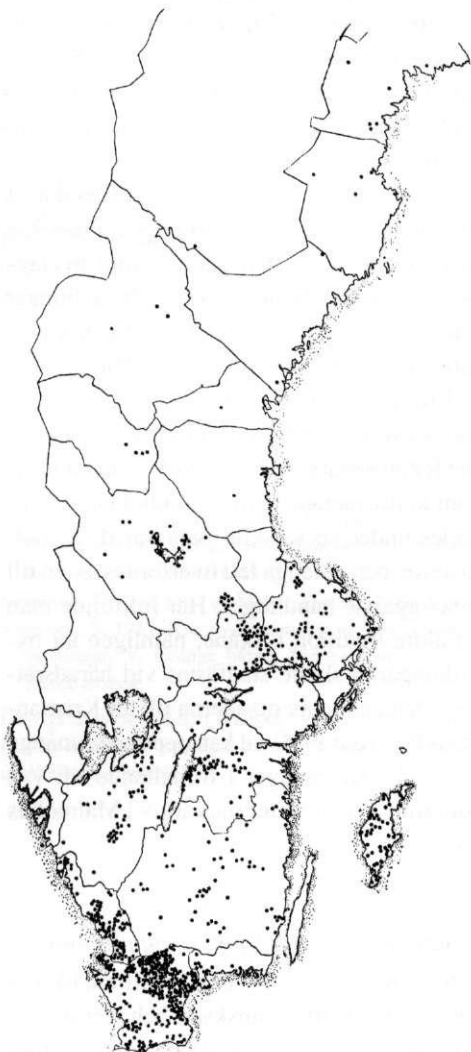
Valet att börja utgåvan med Göinge-häraderna har sin grund i de onekligen många ålderdomliga byordningarna där med ursprung i Skånes danska tid. För etnologer, historiker, språkforskare m.fl. är denna bok en rik källa att ösa ur. Materialet har sakkunnigt granskats och kommenterats av Sven Ljung, anställd vid Institutet för folklivsforskning under Sigurd Erixons chefskap. Utgåvans ambitiöst vetenskapliga inriktning utan hänsyn till verkets tillgänglighet för alla dem som vill fördjupa sig i sin hembygds historia medförde tyvärr ett bristande intresse hos lokalhistoriska forskare. Resonerande kommentarer liksom ort- och sakregister, kartor och övriga illustrationer av bysamfundets tillhörigheter skulle ha kunnat medverka till en ökad spridning och användning samt därmed en ökad kunskap om livet i byarna. Detta framföres mot bakgrund av en planerad utgåva av nordvästra Skånes byordningar, ca 200 från Luggude, Rönnebergs, Onsjö och Harjagers härader, som ett resultat av mina tidigare forskningar.⁹ Det behövs en mer lättillgänglig publikation, som kan inspirera till fördjupade lokala studier utan att därmed förringa det vetenskapliga värdet.

Erixon-Ljung har i uppsatsen »Svenska byordningar»¹⁰ lämnat landskapsvisa översikter. För Skånes vidkommande innebär det kända beståndet ca 500, men häri ingår även ett antal tingsförbud såsom det från Bjäre härad 1594 i nio punkter – »en tillbörlig och christeliger ordningh» för samtliga byar i häradet.¹¹ Byordningar från Skånes danska tid är få och i huvudsak från de nordöstra delarna. Dock kan äldre förlagor spåras i ett relativt rikt material från 1700-talets förra hälft.

Direktiv om mönsterbyordning

Vid tillkomsten av 1734 års lag, som utdömde mildare böter än gällande byordningar, upp-

stod en ovisshet bland allmogen om byordningars tillämpande. Besvär framfördes vid riksdagen 1740–41, vilket bl. a. ledde fram till en mönsterbyordning 1742 i form av ett cirkulär till rikets landshövdingar.¹² Bakom projektet låg också jordbruksbefrämjande åtgärder. Consistorium i Lund uppmanade i skrivelse 1748 även prästerskapet att med-

Förekomsten av byordningar i Sverige. (Institutet för Folklivsforskning 1954.)

verka till upprättandet av byordningar »på de ställen, varest inga tillförne äro». Effekten blev dock ringa. Det var först efter de skånska landshövdingarnas agerande – 1766 i Malmöhus län och 1777 i Kristianstads län – som en allmän kungörelse påbjöd skyldigheten att inrätta byordningar enligt 1742 års projekt, »lämpade efter varje ords beskaffenhet». Redan befintliga byordningar skulle i vidimerad avskrift lämnas till kronolänsmannen, och kronofogden insände dem till landskansliet för »översyn och stadfästelse». För insockne frälsebyar skulle herremännen själva upprätta byordningar, vilka i allmänhet också blev stadfästade genom landskansliets påskrift.

Många bönder vände sig till prästerskapet vid nedskrivandet av byordningen. Prästerna intygade även att den gällde »som byelags skrål». Vid upprättande av nya byordningar under senare hälften av 1700-talet kom i stort mönsterbyordningen från 1742 att bli förlaga.

I Kristianstads län infordrades 1777 samtliga byordningar till översyn vid landskansliet för att senare stadfästas vid häradsrätterna som konfirmerade dem. I domboken antecknades under en särskild paragraf dess stadfästelse, och i många fall överfördes akten till inneliggande handlingar. Här fullföljde man en äldre tradition i Skåne, nämligen att byordningarna skulle stadfästas vid häradsrätten. Detta är en av orsakerna till att Kristianstads län i sent 1700-tal kan uppvisa så många bevarade byordningar i förhållande till vad som finns i häradsrätternas arkiv i Malmöhus län.

Bysamfundets förändring och upplösning

Efter genomförda stor- och enskiften, liksom senare laga skifte, minskade behovet av byordningar i det tidiga 1800-talet. Därom vittnar »1811 års instruktion för ålder- och ordningsmän», utsänd av landshövdingen i

Malmöhus län som en allmän kungörelse med i huvudsak administrativa frågor, då de gamla ordningsproblemen i stort sett försvunnit. För Kristianstads län gäller blott tillsättandet av ordningsmän i byarna enligt allmän kungörelse. Åldermannen fick nu något av en polisiär uppgift för att hindra oroligheter i byn. Detta kom till uttryck inte minst vid utskrivning av manskap till krigstjänst, vilket ledde till 1811 års bondeuppror i Skåne.

Bygemenskapen utvecklades i tidigt 1800-tal efter nya former. Hushållningssällskap växte fram i landet under 1810-talet; kommittéer för hushålls- och sockenberedningar tog över, så även i Skåne. Dock visade det sig att behovet av en egen lag i byn fortfarande fanns kvar, vilket ledde till en betydande mängd skånska byordningar från 1800-talets förra hälft. Detta föranledde bl.a. landshövdingen i Kristianstads län att i kungörelse den 11 mars 1839 efterhöra byordningars efterlevande. Kronofogdarna svarade att byordningarna fanns kvar, men inte till alla delar var tillämpliga, varför det blivit svårbestämt att finna dem ändamålsenliga. Här föreligger en klar skillnad mellan slättbygden och den eftersläpande utvecklingen i skogsbygden.

I det sena 1800-talet kom 1857 års hägnadsförordning och 1891 års vägslag att reglera byamännens skyldigheter. Upplösningssprocessen kan i stort sammanfattas med att »då det kommunala blev tillsatt 1862 upphörde byalaget» enligt en sagesman i Remmarlövs socken, Harjagers härad. Allmänningsjordarna kom att slutligen regleras i 1921 års lag om bysamfälligheter.

Flertalet byordningar upphörde att fungera på slättbygden under 1860–80-talen, medan de i Skånes mellan- och skogsbygder var i bruk till in på 1910-talet. Den sociala gemenskapen fortsatte dock på många håll i åldermansgillen, vilka under senare år fått sin förnyelse och motsvarighet i tätorternas byalag.

Noter

- ¹ Fataburen 1927.
- ² Bidrag till Bara härads beskrivning 6. 1928.
- ³ Nordiskt folkminne, Festskr. till C. W. von Sydow. 1928.
- ⁴ Skånes hembygdsförbunds årsbok 1932.
- ⁵ Svenska kulturbilder. 1938.
- ⁶ Danske Bylag. 1949.
- ⁷ Bjerger-Søgaard-Schmidt, Danske Vider og Vedtægter. 1904-1938.
- ⁸ Allt som utkom var »Volym II:1. Skåne. V. Göinge härad», 1955.
- ⁹ Se »Tillkomsten av byordningar i Skåne under senare hälften av 1700-talet» och »Bylaget efter enskiftet. Studier i nordvästskånsk byorganisation».
- ¹⁰ Erixon-Ljung, Svenska byordningar. 1954.
- ¹¹ Fritzell, Bjäre härads byordning år 1594.
- ¹² Enequist, Något om byordningsprojektet 1742.

Litteratur

- Aakjær, S. 1923. Danske Vider og Vedtægter. *Dansk Udsyn*.
- Bjerger-Søgaard-Schmidt. 1904-1938. Danske Vider og Vedtægter.
- Dahl, S. 1951. Rec. av Meyer, Danske Bylag. *Ymer*.
- Enequist, G. 1935. Något om byordningsprojektet 1742. *Historisk tidskrift*.
- Engström, B. 1931. Byalag och byaliv i forna dagars Skåne.
- Engström, B. 1928. Byalagen i Bara härad. *Bidrag till Bara härads beskrivning 6*.
- Engström, B. 1926. De skånska byordningarnas utveckling. *Skånska folkminnen*.
- Engström, B. 1928. Sveriges äldsta kända byordning (Lyngby, Everöds socken 1632). *Nordiskt Folkminne*.
- Engström, B. 1927. Äldermansskifte och bystämma i skånska och danska byar. *Fataburen*.
- Erixon, S. och Ljung, S. 1954. Svenska byordningar. *Folk-Liv*.
- Erixon, S. och Ljung, S. 1955. Sveriges byordningar. Volym II:1. Skåne. V. Göinge härad.
- Fritzell, G. 1954. Bjäre härads byordning år 1594. *Bjärebygden*.
- Frostin, E. 1932. Byalag i Färs härad. *Skånes hembygdsförbunds årsbok*.
- Grennstam, P. 1950. Skånelagen och skånska bylaget. *Skåneland*.
- Johnsson, P. 1946. Bystämma och äldermansgillen. *Göinge hembygdsförenings årsbok*.
- Ljung, S. 1952. Kring tillkomsten av 1742 års byordningsprojekt. *Festskrift till Gottfrid Carlsson 18.2.1952*.
- Ljung, S. och Erixon, S. 1952. Sveriges byordningar och deras publicering. *Liv och folkkultur V*.
- Meyer, P. 1949. Danske Bylag.
- Meyer, P. 1956. Rec. av Erixon-Ljung, Byordningar från Skåne. Västra Göinge härad. 1955. *Rig*.
- Nilsson-(Eskeröd), A. 1936. By och gård, hushållning och folkliv. *En bok om Skåne.1*.
- Nilsson-(Eskeröd), A. 1938. Ur ett skånskt byarkiv. *Svenska Kulturbilder. Ny följd. 11-12*.
- Nilsson, G. 1951. By och byalag i Villand.
- Person, B.-A. 1957. Byalag i Luggude. *Jul vid Sundet*.
- Person, B.-A. 1960. Sedvanerätt och centraldirigering. *Frostabygden*.
- Person, B.-A. 1961. Tillkomsten av byordningar i Skåne under senare hälften av 1700-talet. *Folk-Liv 1960-61*.
- Person, B.-A. 1962. Bylaget efter enskiftet. Studier i nordvästskånsk byorganisation. *Skånes hembygdsförbunds årsbok*.
- Schmidt, A. 1937. Studier i Vider og Vedtægter. I-II.
- Steensberg, A. 1951. Rec. av Meyer, Danske Bylag. *Förtid og Nutid*.
- Swartling, U. 1955. Några nordostskånska byordningar jämförda med 1742 års mönsterbyordning. *Skånes hembygdsförbunds årsbok*.
- Svensson, S. 1952. Rec. av Meyer, Danske Bylag. *Rig*.
- Svensson, S. 1957. Rec. av Erixon-Ljung, Sveriges byordningar. V. Göinge härad. *Skånes hembygdsförbunds årsbok*.

I övrigt hänvisas till den skånska topografiska litteraturen där enstaka byordningar finns publicerade, ofta med innehållsrik kommentar.

Några byordningar i Gärds härad

– övergången från danskt till svenskt styre

Av Gunnel Dennerborg

Follingboväg 44 A, Visby

Byordningar kan berätta mycket om byliv och byorganisation från en tid då byn var en sammanhållen enhet, dvs. tiden före skiftesreformerna. Ordet »byordning» användes inte i det danska Skåne; i stället sade man grannhållsbrev, grannelagsbrev, grannewijte etc. Dessa var upprättade i två eller flera exemplar och inlämnades till häradsrätten, som skulle ge sitt godkännande; en notering gjordes sedan i domboken.

Avsikten här är att visa vilka upplysningar man genom byordningarna kan få om bylivet i allmänhet, men också om en enskild by. De undersökta byordningarna kommer från byar/socknar i Gärds härad från dansk tid och fram till den mest aktiva försvenskningssperioden under 1680- och 1690-talen. Skånes övergång från Danmark till Sverige medförde stora förändringar för befolkningen. Den svenska kronan hade alltsedan Gustav Vasas tid en helt annan kontroll över varje undersåte än den danska.

Har konflikten mellan byarnas tidigare större självstyre och myndigheternas önskan om en större centraldirigering visat sig i det tidigare danska häradet? Finns det spår av det i byordningar stadfästa före och efter övergången till Sverige?

Källorna

Folklivsforskaren Sigurd Erixon och historikern Sven Ljung har tillsammans utgivit »Sveriges byordningar», vol. II: 1. Den återger byordningarna från Västra Göinge härad bortsett från socknarna Önnestad, Häglinge och Nävlinge. Av titeln framgår att avsikten var att ge ut Sveriges samtliga byordningar. Erixon och Ljung hann dock aldrig fullfölja sitt arbete. Olov Isaksson har beskrivit byordningar och byorganisation i delar av Norrbottens och Västerbottens län, dvs. det område som motsvarar det historiska landskapet Västerbotten. Wolter Ehn har på samma sätt publicerat »Byordningar från mälarlänen». Bengt-Arne Person har tillhandahållit Evert Röds byordning och den av honom skrivna »Tillkomsten av byordningar i Skåne under senare hälften av 1700-talet». I avhandlingen »Danske Bylag» ger Poul Meyer utförlig information om byorganisation och byliv under dansk tid.

Byordningarna beskriver inte hur livet i

byn verkligen var, utan kan bara ses som en idealbild av hur det borde vara. De är nedskrivna av en skrivkunnig person, för det mesta prästen eller någon ståndsperson. Förmodligen är de därför också påverkade av dessa. Ändå måste de samtidigt vara uttryck för den tidens tankesätt och sätt att förhålla sig till såväl »löskefolk», fattiga, obesuttna som till »nådiga Öfwerheten». De undersökta byordningarna är från 1600-talet, men rättsreglerna kan i många fall gå långt tillbaka i tiden och ibland vara uttryck för reformkrav som aldrig har fått genomslagskraft.

Byorganisationen

Det är nödvändigt att veta något om byarnas organisation och självstyre samt att känna till vissa uttryck och begrepp för att få ut något av byordningarna.

Man höll regelbundet bystämma. Den benämndes inte så, utan kallades gatustämma, grannelag, grannhålle eller grannestämma. I

Förstämajstämma vid byastenen. Österlen 1820-talet. Akvarell av Frans Lindberg.

bystämman hade alla rätt att delta som brukade minst $\frac{1}{4}$ hemman, i senare byordningar $\frac{1}{8}$ hemman. Kvinnorna deltog i allmänhet inte, såvida de inte var änkor och brukade gården. De kunde också delta som ombud om mannen hade laga förfall. Bonden kunde då i stället för hustrun skicka en vuxen son eller dräng. Husmännen hade inte tillträde till bystämman om de inte var betalande gäster, och då skulle det vara med samtligas tillstånd. De var emellertid ändå skyldiga att följa byns regler. Många byordningar stadgar att den skall läsas upp för samtliga husmän och allt gårdfolk en gång om året. Bröt någon mot reglerna kunde denne få böta men fick då även vara med vid gillet.

Den viktigaste mötesdagen för bystämman kallades lagdag. I Gälds härad var det på de flesta håll 1 maj. Bystämmor hölls även vid andra fasta tider men kunde också kallas ihop vid behov. Byalaget upptog många drag av

köpstädernas gillen, tex. åldermansfunktionen, stadgar och världsliga fester. Under dansk tid utkrävdes böter i form av öl eller pengar till öl. Vid bystämman drack man upp ölet, varvid de bötfällda också fick delta. Det är svårt att tänka sig en psykologiskt sett mildare form av bestraffning.

Bystämman leddes av åldermannen. Vanligen var det en, men det förekom att det fanns två, vilket kunde bero på blandade ägostrukturer i byn. Den ene kunde t.ex. vara från krono- och den andre från frälsebönderna. Andra byfunktionärer var fyra eller sex utsedda förtroendemän, som skulle värdera skador och avgöra marktvister. Ibland hade de ingen särskild benämning, ibland kallas de »måttismän» eller »dannemän».

Byordningen var en överenskommelse mellan bönderna om gemensamma angelägenheter. De viktigaste reglerna gällde inhägnader, fridlysning av åker och äng samt

tidpunkter för sådd och skörd. Om man bröt mot byns regler utkrävdes böter, men eftersom reda penningar troligen var ganska sällsynta hos de enskilda bönderna tog man pant. Det kunde göras av åldermännen tillsammans med särskilda »pantare» eller »witesmän», eller skulle alla byamännen följas åt. Ett djur som påträffades i fridlyst vång skulle man ta hand om, och ägaren fick inte tillbaka djuret förrän pant lämnades. Det kallades att »innama», och i varje by fanns en innamshage.¹ En särskild »innamare» nämns i en del byordningar. En annan byfunktionär var i många byar »vångagömmaren». Han åtnjöt lön för att vakta och skydda den fridlysta vången. Byn kunde också ha en anställd »hyrde» eller »färavaktare» för att vakta boskapen.

Byamännen reglerade sina inbördes angelägenheter i bystämman genom majoritetsbeslut. Visserligen upprepas frasen »samtligas samtycke» genomgående, men att besluten inte behövde vara enhälliga visas lika ofta: »vad de flesta tycker, det må en eller två ej kullkasta» etc. »Samtligas samtycke» betyder i stället krav på att den motsträvige aktivt ställde sig bakom majoritetsbeslut.

Det förekommer ofta ett förbud mot att inhägna »grips jord», och Poul Meyer har förslag på några olika förklaringar till begreppet. Han kom fram till att det antagligen var fråga om gemensam jord av så dålig kvalitet att det inte lönat sig att dela upp den efter vars och ens andel.² Alla har haft tillgång till den men inte rätt att inhägna särskilt område.

Dansk lagstiftning – Skånelagen och reccesser

Dansk rättegångsordning skilde sig mycket från svensk. Domaren vid häradsstingen kallades tingsfogde, häradsfogde eller »saghörer». Tingsfogden hade ingen juridisk utbildning och oftast var det en bonde. En tings-

skrivare skrev protokollet, som kallades tingsbok och motsvarade den svenska domboken. Tingsfogden dömde tillsammans med ett antal stockemän. Man dömde fortfarande efter Skånelagen, vilken inte var en egentlig lagbok utan en rättsbok, dvs. privata uppteckningar av de vid tingen praktiserade rättsreglerna.³ Det finns två handskrifter av Skånelagen och de anses vara skrivna i början av 1200-talet.⁴ Skånelagen kompletterades med kungliga förordningar, s.k. reccesser.

För att undersöka om man kan spåra inflytande från Skånelagen i byordningarna, kan man i denna se på regler gällande jordatvister som rör byalaget. I Andreas Sunesons parafas står det:

»Allas gemensamma och de enskildas privata gagn kräver, att det i varje by finnes vissa stycken gemensamma, nämligen vägar och gator, och vissa enskilda, som tjäna de olika personerna till bruk allt efter deras ägorätt».⁵

Det sistnämnda gällde toften, gårdens bytomt. Gatumarken var gemensam och skulle förstås också skötas gemensamt. Om bymännen hade skilda uppfattningar då de skulle odla upp ny mark skulle repmätning göras. De som inte ville odla fick inte del av nyodlingen (kap. 71). En enskild bonde fick emellertid inte utan vidare odla upp allmänning eller betesmark, utan det var bysamfällighetens angelägenhet. Åker och äng var delad mellan bymännen i bolskifte eller solskifte. Vid tvister om gränser mellan män inom samma bol, miste den sin säd som hade sått fel (kap. 73). Om ett bol tvistade med resten av byn om ägo gränser, skulle repmätning utföras sedan säden var skördad och därefter skulle den skiftas rätt (kap. 74). Detta är likt en vanlig regel i byordningarna som talar om den som »plöjer eller ärjer sin bolsbroder eller sidoman för när». I kapitel 82 står »bygatustämman» nämnd. Man kan således förutsätta en fungerande byorganisation.⁶

Enligt Skånelagen måste en bonde, som blivit utsatt för stöld och därefter blev vägrad rannsaking i två eller tre grannars närvaro, vända sig till tinget för att få denna rätt (kap. 140). Detta skiljer sig från byordningarna, där bymännen ges rätt till förhör och rätt att leta i hela byn. Alla var skyldiga att delta i sökandet.

Skånelagen innehåller många regler som gäller åker, äng, inhägnader, boskap, skogar och vattendrag. Dessa stämmer i flera fall överens med byordningarna. Man återfinner bestämmelsen om böter när boskap kommer in i åkrar och ängar om det sker med avsikt (kap. 168). Var det däremot oförskyllt skulle endast skadan värderas och pant uttagas. Böter utgick om man tjuvade i annans åker eller äng (kap. 174). Där en gårds eller bys marker gränsade till annans fälad (betesmark), var den skyldig att inhägna som ville skydda sin gröda och inte den som ägde fäladen (kap. 185). Man fick böta om man skadade annans gärdesgård eller rev sin egen innan alla hade hunnit skörda (kap. 186 och 187). Det finns också förbud mot att åka eller rida över annans säd eller lägga väg över åker och äng (kap. 186). En laga stämmodag skulle utsättas, och före denna måste man ha inhägnat (kap. 188). Det var förbjudet att hugga ved och ta bark i annans inhägnade skog, och förbudet gällde även lövtäkt och vindfälle (kap. 191, 194, 195 och 210). Skogen kunde vara inhägnad och skiftad. Det finns också regler för allmanningsskog, men mot slutet av 1100-talet började kungamakten göra anspråk på den.⁷ Man kan förmoda att Skånelagen har upptagit innehåll från äldre muntligt traderade byordningar, men den kan också ha tjänat som mönster för senare.⁸

Många byordningar hänvisar i inledningen till »Recessen». Flera recesser kom på 1500- och 1600-talen, men den paragraf som förmodligen avses är § 46 i 1558 års recess:

»§ 46 Om vedtegt udi byer

Hvad vide, som almuen legger paa udi nogen bye eller torp om hegnet og gierde, serhiord och anden byens nøtte och tarfve, det maa ei en grande eller tvo kuldcaste, meden skulle alle holle vide och vedtegt. Hvo som siden bryder och ei vil holde, som andre grande vedtager, daa maa de honom pante for hans uliudelse och ei bryde forti enten vold, hvervek eller andet.»

Denna paragraf finns också i Fyns vedtegt (stadgar) 1492 § 14 och i recessen 1547 § 37. Ofta är den ordagrant återgiven i byordningarna.

Under den övergångstid då man dömde efter både dansk och svensk lag, fick befolkningen lära känna den svenska lagstiftningen. Eftersom klarhet och ordning var långt bättre i svensk lag och humaniteten dessutom enligt Holmbäck och Wessén var överlägsen, blev det i allmänhet inte någon opposition när svensk lag följdes fullt ut.⁹ Misstanken ligger nära till hands att så inte var fallet, där svensk lag kolliderade med tidigare stort bysjälvstyre. Bönder hade ett starkare rättsskydd i Sverige än i Danmark, där utvecklingen under samma tid gick åt motsatt håll och danska bönder förlorade allt inflytande vid häradslingen.

Exempel på »danska» byordningar

Lyngby

Lyngby ligger i Everöds socken. Byordningen från 1632 är landets äldsta kända, förutom ett tingsförbud utfärdat av Bjäre härads-ting år 1594. (Ett tingsförbud liknar en byordning så till vida att de vanliga bestämmelserna om inhägnader, fridlysta vågar och vikten av att hålla djuren borta från den växande grödan finns med. Skillnaden är att det gäller byns relationer till grannbyar och inte förhållanden inom en by.) Lyngbys byordning finns inte bevarad i original utan i en avskrift från 1672, då man också torde ha gjort

tillägg. Byordningens språk är ålderdomlig danska och bibehålles helt i denna avskrift.

I paragraf 1 anges hur åldermannen skulle utses. Det skulle »gå rätt omkring», men man kunde lösa ut sig med en tunna öl. Om någon var sjuk, gammal eller inte trodde sig kunna vara ålderman, fick han bevilja en annan i sitt ställe.

Sedan följer tretton paragrafer om de fridlysta vångarna, plikten att hägna, hålla inhägnader och grindar i gott stånd och vikten av att hålla djuren skilda från dessa vångar. Alla hade skyldighet att gemensamt gå runt för att kontrollera inhägnader och grindar. Vid tvister skulle varje part utse två värderingsmän, och vad dessa gemensamt beslöt skulle man rätta sig efter.

Om man inte betalade böter skulle det tagas pant. Alla var skyldiga att gå med vid pantningen, och den som uteblev måste böta. Den som inte frivilligt lät sig pantas fick betala dubbla böter, och om han överföll åldermannen eller bymännen fick han böta och stå till svars för den uppkomna skadan, »husbondens sak förutan». Vad »husbondens sak förutan» innebar är ovisst. Det har funnits en huvudgård i Lyngby, men år 1632 var den sedan länge försvunnen. Det kan vara fråga om ett språkbruk från en svunnen tid, men kan också tolkas så att bonden stod till svars för sitt husfolk.

Böter utgick både i öl och pengar, och åldermannen skulle utlägga dessa när bymännen så krävde. Då skulle man dricka »vitesöl». Formerna för detta gille tas upp i sex paragrafer. Bymännen skulle dricka det tillsammans i »Specht och Roe», men om någon inte vill komma dit, hade denne rätt att låta hämta hem två stop och sedan betala det. Hämtades det inte, behövde bonden inte betala mer än han var bötfälld för. Var och en skulle ha den summa pengar till hands eller den kvantitet öl som han var skyldig för böter. Drängar fick inte vara med, såvida de inte

hade böter att betala eller betalade 6 skilling och det med alla bymäns samtycke. Ingen annan gäst fick heller vara med om inte samtliga grannar gått med på detta.

En del regler berättar något om moral- och rättsuppfattning; ingen fick uppgiva fridlyst vång om det inte var med samtycke från alla, för att »den fattige maa Saaueff faa Sin höst fremb som den rige». Om någon avsiktligt skadade ett djur som hade kommit in på fridlyst område, måste han betala för djuret, eftersom »ingen kand slaee Sig till rette, men talle sig till rette». Var och en skulle betala till »vitesölet» det han var skyldig, även om han inte var i byn eller hade annat laga förfall när det skulle drickas, »ty en man skall inte ha åldermannen och bymännen efter sitt huvud, utan var man skall rätta sig efter grannhållets lydelse och byordningen». När man drack vitesöl, skulle man inte glömma de fattiga utan skicka ett stop till dem. Om någon anklagade en annan utan att ha bevis eller överföll någon, fick han böta, »husbondens sak förutan».

Så här långt är paragraferna klart disponerade. Först återges hur åldermannen skulle utses, därefter reglerna som gäller vångarnas fridlysning, hur pantningen skulle gå till och sist alla föreskrifterna om vitesölet och uppförandet. Nu kommer nio paragrafer som handlar om olika saker och som det hade varit naturligare att ha i anslutning till ovan nämnda disposition. Det förefaller därför som att de är tillägg år 1672.

Två av dem gäller vångens fridlysning, och sedan kommer en regel om mötesplikt. Ingen fick låta »den fattiges Encke om kring Sig gaae», dvs. fattiga fick tiggarpass utfärdade av överheten och skulle sedan köras runt till gårdarna i tur och ordning i socknen. Man fick inte ha kniv med sig till bystämman, och man fick inte ta någons årder eller harv utan tillåtelse. Om man skadade annans inhägnad fick man böta. Det var förbjudet att hugga något i

fredade kärr (andra byordningar »alekärr«). Ingen fick kalla någon annan lögnare, och till sist kom förbud om att ha gräsfänad (främmande djur på bete mot betalning) utan allas samtycke.

I inledningen 1672 tillkom också en regel: »ingen her epter Sig thillfordrister der Vdi derris Enge, at gaa epter fisch, och Nedtraede derris graess» (ingen hädanefter skall fördrista sig att trampa ner gräset i deras ängar för att fiska).

De högsta böterna, en tunna öl, utkrävdes om någon försökte lösa sig från plikten att vara ålderman, om man uppgav vängen innan alla bymännen hade medgivit det, om man överföll åldermannen eller någon av bymännen när de skulle panta, om man bar kniv på grannestämman och skadade någon, och om man högg något i fredade kärr. Dessa regler var viktigast tillsammans med de regler där särskilda värderingsmän skulle utses. Något svenskt inflytande kan man inte spåra 1672.

Nästa gång byordningen kom in till tinget var 1688. Anledningen var att alla ölböter skulle utgå i pengar, och där det fanns svensk lag skulle man straffa efter den. Tydligare än så kan inte utgången av skånska kriget – och att man nu följde en hårdare linje – visas. Efter 1683 skulle svensk lag helt och hållet tillämpas.

Bötesbeloppen har blivit

1 tunna öl = 6 mark

1/2 tunna öl = 3 mark = 24 öre

fjärding öl = 12 öre

4 skilling = 2 öre

Alla regler som gäller ölgillen är borttagna och i stället finns nya regler. Den första är att alla böter skulle utges i pengar och inte i öl, och dessa pengar skulle förvaras i en låda eller bössa med lås för att sedan kunna användas till byns nödvändiga utgifter, de fattiga ej att förglömma. De fick inte som hittills hade skett »Onytteligen igenom drick- och Fyllerij ähre

wordne Consumerade, icke allenast allmogen till största skada och försummellsse, uthan och till Guds förtörnellsse förmedelst slem Snack, Clammerij och andra Orimeligheeten». En annan ny regel stadgade att alla handlingar som hade med slagsmål, okvädingsord och liknande att göra hörde under lagen och skulle tingsföras. Fyra nya regler har tillkommit i ett post scriptum och rör fredningen av åker och äng. Det nytillkomna är skrivet på svenska, men i alla äldre paragrafer står den ursprungliga danska texten kvar.

Ännu en gång har byordningen kommit in till häradsrätten. På hösttinget 1717 är den uppläst igen »wederbörande till efterrättelse». Det enda tillägget nu är att inget fick uttydas emot allmän lag och kungliga förordningar.

Venestad

Venestad ligger i Träne socken. Byordningen är från 1639. Den finns inte heller i original utan i en avskrift från 1690 med senare tillägg. Språket i byordningen är svenska, böterna skulle betalas i pengar och detta tyder på att den sannolikt har skrivits om 1690. I inledningens första avdelning anges detta årtal, då den blivit inlämnad för förnyelse och renovering. Vid detta tillfälle har man troligen ändrat ölböter till penningböter och tagit bort de regler för gillen som bör ha funnits, liksom man gjorde med Lynghys byordning 1688. I nästa avdelning framgår att den blivit inlämnad även 1674, eftersom det gamla grannhællesbrevet »fantz slätt sönder och förderfwat». I den tredje avdelningen kommer man till avskriften av den ursprungliga byordningen 1639. Här förklarade man varför man ville ha ett grannelagsbrev bekräftat av tinget: eftersom oskicklighet »titt och offta» fanns och begicks i grannelaget; med vångafred, att hålla skog, att freda och mycket annat.

Dispositionen verkar oklar till en början men kan nog förklaras med att de fem första paragraferna lagts till vid ett senare tillfälle.

Dessa regler gäller fredningen av åker och äng. I en regel nämns förutom böterna »och Härskapet sin rätt». Flera hemman i Venestad var frälsehemman under Åkesholm (Ovesholm). Därefter föreskrivs hur samlingen skulle ske. Äldermannen skulle kalla genom klockringning. Detta var ovanligt i Gälds härad (förekom dock även i Ö. Sönnarslöv) där man oftast kallade genom att blåsa i horn.¹⁰ Äldermannen skulle ringa i klockan tre gånger och försummade han det, fick han böta. Som laga förfall anges om man är »i husbondens syslor».

Sedan kommer ett par regler för pantning och de föreskriver detsamma som i Lyngby byordning 1632. Man ger i de följande fem paragraferna anvisningar om fredandet av äng och åker och inhägnader. Även dessa är liknande Lyngbys: hägnandet skulle vara klart till en viss dag, vikten av att hålla djuren borta från vångarna påpekades, den som skadade annans gärd (»kastar håll») fick böta och alla skulle ge sitt samtycke innan man uppgav någon vång. Det sista måste också »liggiande byar och torp» ge tillstånd till. Venestad måste alltså ha haft vångalag ihop med dessa.

Resten av paragraferna tar upp regler av skiftande innehåll. Uppförandet på grannestämman föreskrivs. Byn hade en grannestuga, och bymännen fick inte ta vapen eller värja med sig dit. Inte heller fick de hota eller tala »obeskiedligen» till varandra. Vägar och broar skulle lagas och göras i ordning till viss dag. Var och en hade sin bit utmätt efter hemmanets andel i byn. Man hade inte rätt att ta vem som helst till gårdsfolk eller inhysesshjon, utan denne skulle godkännas av samtliga bymän och husbonden. Sedan följer regler om brandskydd. Minst en gång om året måste gemensam besiktning av alla eldstäder göras. Om en eldstad inte godkändes fick man viss tid på sig att åtgärda den, och blev detta inte gjort skulle den rivas av bymännen. Man fick inte torka lin i ugnen, så länge skörden varade.

Ingen fick ha hund som inte hade »läncke och häcktelse», och böter utkrävdes oavsett hunden gjorde skada eller ej. När det blev vindfälla i skogen fick ingen ta något, innan det hade blivit rätt skiftat. Därefter följer förbud att ta annans årder eller harv på åkern. Byordningen slutar med att framhålla att det som hålles och straffas efter varje paragraf »... intet ther med at hafwa förbrutit». Med detta menas att man inte bröt mot lagen.

Byordningen lämnades in 1701 igen, då två paragrafer lades till: Alla utombys män förbjöds att hugga eller ta något på Venestads marker, vångar eller i skogar natt eller dag. De fick inte heller låta sina djur beta på samma marker. Ingen fick stänga eller sätta hinder på byns skogsvägar eller fädrift.

År 1720 har byordningen inkommit till sommaringet för att, i likhet med Lyngbys år 1717, förses med anmärkningen att den inte får uttydas mot lag och kungliga förordningar, och att i synnerhet skall alla »crimiale måhl» angivas och avgöras vid tinget.

Venestads byordning nämner herrskapet eller husbonden lika ofta som Lyngbys och berättar på så sätt om deras betydelse för livet i byn. Bötesbeloppen är inte särskilt skiftande. De flesta paragraferna har 2 daler, endast ett fåtal har 1 daler. Däremot har de fem första reglerna högre belopp, 3 eller 6 daler. Det skulle ju kunna tala för att de reglerna är tillfogade senare.

Östra Sönnarslöv m.fl.

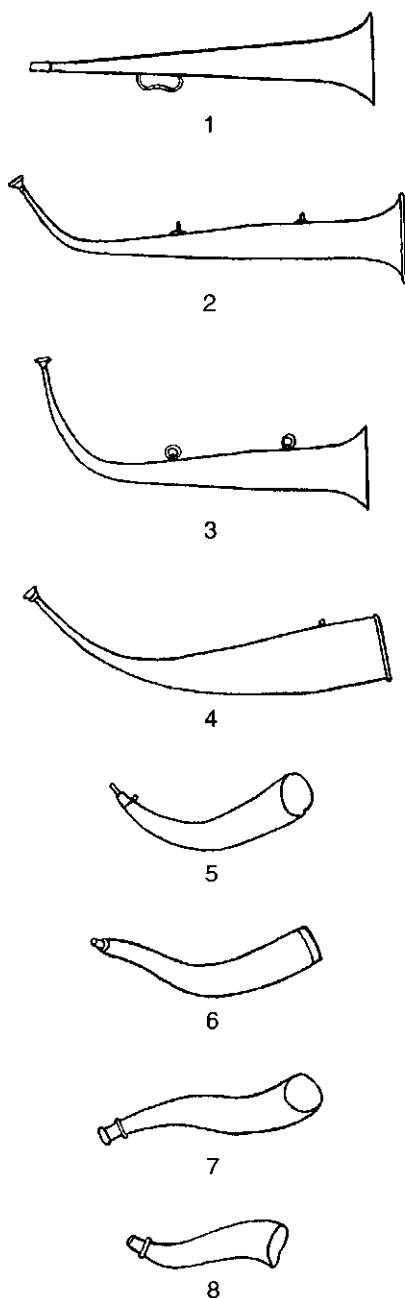
Även om byordningen från Östra Sönnarslöv är från 1662 räknar jag den till den danska tiden. Den är skriven på danska och bär en allt igenom dansk prägel. Förutom Ö. Sönnarslövs kyrkby gäller den också torpen Snattarp, Ständeröd och Skogsma. Som torp betecknas nyröjningar och småbyar.

Orsakerna till byordningens författande anges först: en lång tid hade det rått stor oskicklighet och ofred i vångar och ängar, och

det berodde mest på att man saknat ett riktigt grannhöllesbrev. Man hänvisade också till »Recessen» och skrev att det som allmogen företog i byar eller torp till byns nytta och tarv, det må en eller två ej kullkasta, utan den som bröt mot detta skulle pantas för olydighet. Reglerna förefaller att vara nedskrivna efter hand som man har kommit ihåg dem efter den muntliga traditionen. Först handlar det om vilken dag man skulle ha inhägnaderna klara. Här var det S:a Valborg, vilket också var vanligast i andra byar i Skåne. Man hade skyldighet att gemensamt kontrollera inhägnaderna, men även här gällde laga förfall om man arbetade åt herrskapet. Alla gårdar i byn var insockne frälse under Maltesholm.

Av nästa två regler framgår det att man hade lottskiftat skog och äng. Man fick inte hugga utanför en annans gårde längre än man kunde »tafe med Sin Öxsse» (trol. nå med sin yxa), och inte heller ta gårdsgårdstavar eller ris på annans lottskiftade äng. Man hade skyldighet att vänta på varandra, åtminstone åtta dagar, innan man gav upp vången efter skörden. Några djur fick inte finnas i vången efter 1 maj, men undantag kunde göras om man behövde två dragdjur under skördetiden. Dessa skulle i så fall tjudras på bondens egen mark. Eftersom man länge hade lidit av att en del inte stängde grindar efter sig och andra rev ner gårdarna, blev det böter för sådana ogärningar. Om någon skördade sin granne eller bolsman förnär och denne fann det vara förtretligt och ont gjort, fick man också böta. Ingen fick leda in eller ha något djur på kyrkogården och därmed besmitta den, hymännen till största spott och hån. Därefter kom förbud att ha hund som går lös.

Sedan följer bestämmelser för samvaron: man fick inte tala illa om varandra eller tala med »obeqwäms»- eller skällsord, varken när det var ölgille eller på något annat ställe i församlingen. Den som gjorde det fick böta, även om han dessförinnan hade känt verkan på

Bylurar och byhorn från Gärds härad: 1 kopparlur från Öllsjö, Skepparslövs sn, 2 kopparlur från Bröd, Träne sn, 3 kopparlur från Maglehem by och sn, 4 kopparlur från Olseröd, Maglehem sn, 5 oxhorn från Norrlia, Degeberga sn, 6 oxhorn från Hommentorp, Ö. Vram sn, 7 oxhorn från Lyngsjö by och sn, 8 oxhorn från Gringelstad, Köpinge sn.

»ära eller liv». Sannolikt har det varit ett äldre talesätt. På lagdagen skulle alla ha kommit när åldermannen hade sammankallat två gånger med klockringning. Dessutom var man skyldig att vara där, så länge åldermannen hade något att överlägga med bymännen om. Den som inhägnade något av grips- eller gatujord, mera än som hade varit »aff Alders tid», måste lägga ut det igen, annars fick bymännen själva göra det. En viss dag föreskrevs också när alla vägar skulle vara i ordning. Om någon hade samtyckt med åldermannen och laget att dricka en tunna öl, måste denne betala sin del även om han ville gå, innan tunnan var urdrucken.

Två paragrafer berättar om åldermannens plikter. Han skulle övervaka att allt skedde efter byordningen, annars skulle han utpanta tillsammans med bymännen. Underlät åldermannen detta, fick han böta så mycket som skulle utpantas. Försumrades lagdagen, fick han också böta. Efter detta kommer det en regel om fredningen igen. Vångarna måste hållas fredade från alla djur, i synnerhet de svin som gjorde smådjuren stor skada. Sedan följer förbud mot att ta något gårdsfolk som kunde vara byn till skada och förargelse med tjuveri eller lättfärdighet. Hur de fattiga skulle tas om hand berättas med samma ordalydelse som i Lyngbys byordning. En viss tid om året skulle alla sockenmän »reda» kyrkans och kungens tionde. Den sista paragrafen handlar ännu en gång om fredningen. Man fick inte köra eller dra vagn, årder eller harv över annans åker eller gå tvärs över åker med råg eller korn. Bonden stod till svars för sitt husfolk.

Byordningen avslutas med att den lästs upp igen 1693 för Sönnarslövs bymän. Den har inte kommit in till tinget då, vilket väl är anledningen till att ölböter står kvar. Böter betalades även i pengar; i de flesta regler betalades dessutom böter i form av pengar till herrskapet. De högsta böterna, 1/2 tunna öl och »1 Rixdahler» till herrskapet, gällde om

man gav upp vången för tidigt, om man hade något djur i den fredade vången, om man inte stängde grindar, om man skadade inhägnader, skördade på annans åker, lät djur befinna sig på kyrkogården eller lät hund gå lös.

Skrivaren verkar inte ha varit så noggrann. Byordningen är inte särskilt välskriven och stavningen är inkonsekvent. Detta bidrar till att ge en ovanligt livfull bild av byn, tillsammans med det skiftande innehållet i paragraferna och ordvalet som ger reglerna eftertryck. Man får också intrycket att hylivet levts tämligen individuellt med lottskiftad skog och äng.

Everöd

Byordningen är daterad 1665 men måste likasom Ö. Sönnarslöv räknas till de danska. Den är mycket olik andra byordningar, eftersom de flesta reglerna gäller skogen. I inledningen får man veta att det är prästen som har skrivit byordningen, och att det var på hans inrådan den kom till stånd. Anledningen var att man ville skydda sin furuskog. Den var »mycket förhuggen» av såväl främmande och »utbyare» som av hyns egna, så att den nu nästan var ödelagd. Byordningen är kort och innehåller endast sju paragrafer, men i inledningen anges antalet till fem. De två sista verkar ha kommit med som en stundens ingivelse för att inbegripa även övrig mark.

De fem första handlar alla om skogen. Den skulle fredas och inhägnas. Fyra namngivna män hade valts ut att ha särskilt överinseende över den. Om någon av bymännen behövde byggnadstimmer skulle det anmälas för de fyra männen, vilka då skulle undersöka vad det skulle användas till och hur mycket som kunde behövas. De skulle också välja ut vilka träd som skulle fällas. Om någon som inte bodde i byn påträffades med att hugga något, skulle denne ställas inför tinget och dömas efter »Recessen». Det var inte tal om svensk lag. Straffen var litet mildare för bymännen själva. Första gången någon av dem högg utan

att ha rätt till det fick denne böta en tunna öl, men hände det fler gånger skulle även han dömas efter »Recessen». Man blev också bestraffad om man inte höll sin del av inhägnaden i gott skick eller gjorde åverkan på den. Därefter följer den sjätte regeln som har fått numreringen »7». I den föreskrivs att de regler som rör fredning och »täppande» gällde all bymark. Den sista paragrafen har följaktligen fått nr 6. Den innehåller förbud mot all främmande boskap på byns jord.

Byordningen innehåller både dramatik och desperation. Sex år senare var skogen helt försvunnen enligt jordrevningsprotokollet 1671, trots dessa försök att rädda den. Ny furuskog har planterats så småningom.

Vittskövle

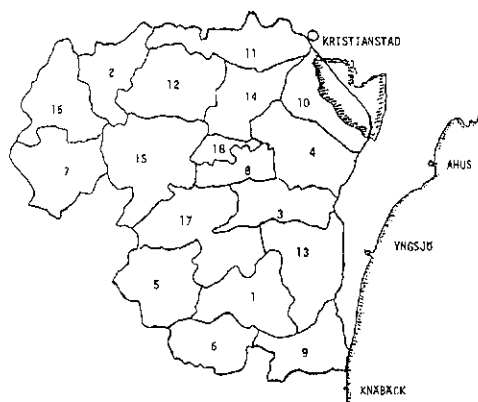
Denna byordning är från 1693, men trots det vill jag räkna den till de danska. Den är nämligen till största delen identisk med Lyngbys och kan vara lika gammal. Kanske är det en avskrift av Lyngbys omkring 1672. Vid det tillfället hade byordningen från Lyngby utökats med nio paragrafer, förmodade jag, och dessa finns också med i byordningen från Vittskövle. Samtliga hemman var insockne frälse.

Byordningen lämnades således in till tinget 1693 igen, och anledningen var att ölböterna skulle omvandlas till penningböter. Språket är nu svenska. Vid detta tillfälle har några regler lagts till där förtryksamheten mot grannsocknarna var stor. Bönderna i Åhus socken hade tagit sig vanan att hugga »tepperijs och annat olofligen utj Wälborne Herrens och våra frijdluste marck och wång, som och i stenckelsrygge kierret», vilket nu blev förbjudet. Nästa regel gällde Lyngby och Eskiltorps bymän. De skulle påminnas att hålla sin boskap borta från Vittskövles mark. Boskapen skulle i så fall intagas, men fick lösas ut »med en moderat penning». Degebergas och Olseröds bymän skulle ha samma påmin-

nelse. Inhyses- och gatehushjon skulle ge en »lijten» gräslön för sina djur. Alla som hade får skulle hålla fåraherden med kost; för fyra får en dags kost osv. Man skulle också betala för att köpa tjur till byn och hålla den med foder. Dessutom ansågs det vara nödvändigt att köpa två hingstar. Sista regeln är förbud mot att ta ris eller stavar i annans skog.

Byordningen avslutas med anteckningen att den blev uppläst den 23 juli för Olseröds bymän på Maglehems kyrkogård, den 20 augusti för Lyngbys bymän och den 2 juli på Åhus sockenstämma.

Dessa är de byordningar som påträffats från den danska tiden i Gärds härad. De kommer från ganska stora byar. Gårdarna i Lyngby, Venestad och Everöd brukades till största delen av frälsebönder, och i Ö. Sönnarslöv och Vittskövle var ägonaturen uteslutande insockne frälse. Ståndspersoner kan möjligtvis ha påverkat att en byordning kom till stånd. Vi vet å andra sidan inte hur många byordningar som gått förlorade från byar med mer blandad struktur.

Gärds härafs socknar:

1 Degeberga	7 Linderöd	13 Vittskövle
2 Djurröd	8 Lyngsjö	14 Vä
3 Everöd	9 Maglehem	15 V. Vram
4 Gärds Köpinge	10 N. Åsum	16 Äspult
5 Huaröd	11 Skepparslöv	17 Ö. Sönnarslöv
6 Höröd	12 Träne	18 Ö. Vram

Exempel på »svenskpåverkade» byordningar

Svensk lag skulle följas efter 1 juli 1683. Kan-
ske är det detta som avspeglas i de många by-
ordningar som började lämnas in i slutet av
1680-talet och framåt. Likheten dem emellan
blir också mer framträdande.

Öllsjö

Öllsjös byordning är den första i raden, och
varje regel i den beskrivs här för att kunna hän-
visa till liknande i övriga byordningar. År 1686
kom Öllsjö byordning inför häradstinget. Fort-
farande kunde man utkräva böter i form av öl.

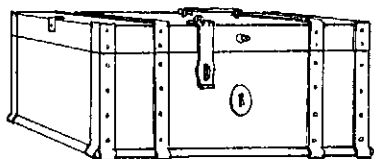
- § 1 Åldermännen skulle kalla samman ge-
nom att blåsa i byhornet, och alla måste
finnna sig personligen eller genom bud,
annars fick man böta. Man fick också
böta om man dröjde för länge.
- § 2 Alla »obeqwäme» ord förbjöds, liksom
tidigare i byordningen för Ö. Sönnars-
löv, och här förtydligas det ännu mera:
»swärgiande, och bannande, skjällende,
lögtande eller trugende».
- § 3 Åldermannen skulle sammankalla så
ofta som det behövdes för byns behov,
och ingen som hade gårdsbruk fick för-
bigås med att vara ålderman.
- § 4 Vitesmännen fick inte göra orätt, varken
av vilja eller vänskap.
- § 5 Viss dag skulle fastställas då inhägna-
derna skulle vara klara, vängen fredly-
sas och innamshagen skulle vara klar.
- § 6 Det skulle finnas en vångagömmare som
hade till uppgift att sätta kreatur i in-
namshagen. Hans samtycke krävdes för
att man skulle få ta ut ett djur därifrån,
men då måste man dessförinnan ha gjort
rätt för sig.
- § 7 Bymännen fick inte inhägna gripsjord,
oavsett om det var av gatujorden eller på
någon utmark.
- § 8 Ingen fick skada säden genom att köra

eller åka med årder eller harv sedan det
var sått, vare sig det var man eller dräng.

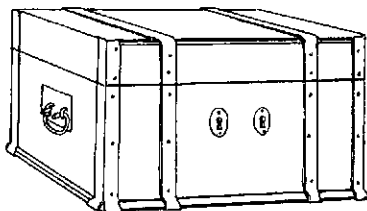
- § 9 Det var förbjudet att lägga ny väg i
vångar och ångar.
- § 10 Man fick inte plöja bolsbroder eller näst-
liggande för nära. Fyra män i byn skulle
i så fall syna det.
- § 11 Bönderna fick inte ha något löst kreatur
i den fredlysta vängen.
- § 12 Ingen fick ta annan mans årder, plog
eller harv utan ägarens vilja och vetskap.
- § 13 Bymännen fick inte tjudra sina hästar
eller dragdjur utom på sin egen mark.
Skedde det ändå skulle dannemän vär-
dera skadan.
- § 14 Oxar, kor, kalvar och föl fick inte heller
tjudras i vångarna utan samtligas sam-
tycke.
- § 15 Bymännen fick inte låta någon husman
eller dräng tjudra sina dragdjur där eller
släppa djur lösa, innan vångar och ångar
var uppgivna och all gröda inbärgad.
Likaså fick inte heller någon »snika sig
till» att göra skada om natten.
- § 16 Det är en litet annorlunda regel och
odödliggör en av bönderna. Ingen fick
ha mer än två par dragdjur på fäladen,
Jöns Nilsson undantagen, som endast
fick ha ett par. Man fick även ha så
många kor, kalvar och får som var och
en kunde föda om vintern, dock inga
ungdjur eller grisar, utan dessa fick man
leja för på något annat ställe.
- § 17 Ingen fick plocka ärter och ax och
trampa ner folks säd, varken bönder,
husmän, drängar, barn eller annat folk.
De som »äger folken» var förpliktade att
svara för dem. Bryter »folken» mot
detta, skulle man hålla deras löner inne
till dess böterna var betalda.
- § 18 Viss dag skulle bestämmas gemensamt,
då man fick börja slå ångarna. Om någon
började före den utsatta dagen skulle
dannemän utses.

- § 19 Ingen fick heller plöja eller ärja innan vången var uppgiven, i annat fall skulle dannemän värdera skadan även här.
- § 20 Man fick inte låta vakta sina kreatur i vången utom på egen mark.
- § 21 Om ett djur gjorde skada skulle ägaren först få en varning. Han skulle då antingen göra sig av med djuret eller hålla det i hävd.
- § 22 Om någon inte fick in sin säd i tid på grund av regn eller annan »wädtachtigh wäderleek», skulle denne få respit tre dagar efter den dag man skulle uppgiva vången.
- § 23 Man fick inte ha olaglig eldstad någonstans, i så fall skulle den rivas av bymännen. Två gånger om året skulle bymännen gå brandsyn, och man fick tre dagar på sig att reparera en eldstad som inte höll måttet. Man fick inte ha lin i en eldstad på senhösten, innan brandsynen hade hållits. Äldermännen skulle skaffa eldhackor och stegar, och dessa skulle hållas i stand.
- § 24 Fredlösa män och »lösgångare» fick inte hysas över natten. Den som gjorde det straffades som tjuvens medhjälpare. Äldermannen skulle då blåsa till samling, och samtliga bymän skulle förvisa en sådan beryktad person ut ur byn.
- § 25 Det var förbjudet att ha lösgående hund.
- § 26 Om någon blev bestulen skulle han upp-båda både bönder och husmän för att söka i hela byn. Alla måste delta.
- § 27 Om bymännen ville köpa tjur eller galt, skulle alla hjälpa till att betala. Man måste också hjälpa till att föda tjuren i proportion till hur många kor man hade.
- § 28 Alla överfall i gillesstugan med »trugande, skiälände och bannande» förbjöds. Den som tog till »näfwe hugz eller knif» skulle dessutom ställas inför rätta.
- § 29 Alla skulle »åka stackol eckor», dvs. var skyldiga att ta emot fattiga i tur och ordning. Det är oklart om detta är en fel-skrivning. »Stackol» skulle kunna avse »stackare», tiggare, men man skilde också mellan »stackot» och långa äckor, och i det fallet betyder »stackot» korta.¹¹
- § 30 Samtliga fårägare skulle hålla herden med kost: för fyra får en dags kost osv. Ingen fick försöka skingra fårhjorden på gatan.
- § 31 När äldermannen blåste samman bymännen för att broar och vägar skulle repareras fick ingen hålla sig undan.
- § 32 Bönder och husmän fick inte samla och plocka bränsle i gårderna, och man fick inte heller trampa ner annans gärdesgård.
- § 33 Det öl som dracks i grannestugan med äldermannens samtycke, skulle samtliga betala. Om någon var borta fick han lov att låta hämta sitt öl.
- § 34 Den som ville sälja öl i stop måste använda sig av lagligt mått.¹²
- § 35 Man fick inte ha svin hemma på sommaren med undantag av suggor med smågrisar. Suggorna skulle vara ringade.
- § 36 Harven fick inte släpas över gatan eller stå ute om julafton.
- § 37 Ingen fick ha inhysesfolk utan samtligas vetskap och samtycke.
- § 38 Äldermännen ålades att varje S:a Valborgdag, som var rätt lagdag, läsa upp och förkunna grannhällesbrevet för samtliga bymän.
- § 39 Viten, böter och skadestånd som föreskrivs efter varje paragraf, skulle av äldermännen och bymännen fritt utpantast utan rättegång och dom, för att man skulle få ett gott fredligt grannhälle och handla emot varandra på ett kristet riktigt och lagligt vis. Ingen fick överfalla äldermännen eller bymännen med »trugande och skiälsordh» eller stänga till dörrar och portar när de kom för att panta.

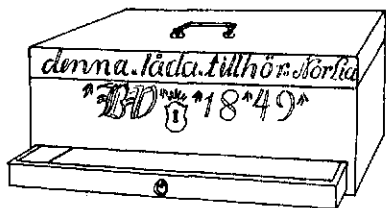
1

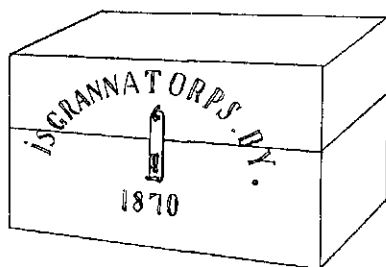
2

3

4

Bylådor från Gälds härad: 1 Åsumtorp, N. Åsum sn, 2 N. Åsums by och sn, 3 Norrlia, Degeberga sn, 4 Isgrannatorp, Skepparslöv sn.

De högsta böterna, en tunna öl och tre riksdaler till husbonden, utkrävs i § 6, 7 och 39. Många regler återkommer i de följande byordningarna, men § 16 och 34 är ovanliga. Med tanke på den ringa betesmarken var det viktigt att begränsa antalet djur på den. Jöns Nilsson som omnämns i § 16 var säkert inte diskriminerad som person. Troligen utgjorde hans gård en mindre andel av byn än övriga bönders hemman. § 34 berättar att det fanns laglig krog i byn. Att harven inte fick släpas

över gatan återfinns man ofta i byordningar, men att den inte fick stå ute just om julafton är märkligt och måste vara ett avskrivningsfel från annan förlaga.¹³ Däremot har man antagligen skrivit helt rätt i § 29 om »stackol eckor». Det är troligast att de byordningar (Lyngbys och Vittskövles) som talar om den fattiges »Encke» förväxlat detta ord med äckor, det gamla ordet för körslor.

I Öllsjöes byordning finns bestämmelser i § 23 om hur ofta eldstäder skulle besiktigas, när det var olämpligt att torka lin och vilka redskap man använde. I denna byordning är brandredskapen eldhackor och stegar, men i andra byordningar kunde det vara spadar, båtshakar och vattenspannar. Brandsyn skulle göras tre eller fyra gånger om året i många byar.

Maglehem m.fl.

Förutom Magleheims by gäller byordningen Juleboda, Folkestorp och Hassla. I inledningen står det att dessa byar brukar avel och har vångar, skog och mark tillsammans. Byordningens ålder är okänd. Den inlämnades år 1689 för att renoveras och förnyas. I Maglehem hade åldermannen skyldighet att avlägga räkenskap för vad som årligen uppbars av främmande som betalade gräslön (pengar för att de fick ha sina djur på bete). Det stod sedan bymännen fritt att använda dem till byns bästa. Husmännen fick inte hugga något vare sig på marken eller i alekärren. Alla skulle bröta (inhägna) efter sin andel jord. Det finns ingen regel om hur många djur som fick finnas på fäladen, ej heller om »stackarcäckan», ringade svin, den gemensamma harven eller inhysesshjon. Det är möjligt att de togs bort 1688, då ölböter byttes ut mot penningböter. Efter den regel som är sista paragrafen i Öllsjö följer fyra regler. Troligen har därför dessa också tillfogats vid detta tillfälle:

Ingen fick göra ny stig eller väg eller trampa ner säden i någon åker. Sedan hundra (!) ångar

var avhöstade skulle de hållas inhägnade till ungdjurens bete. Böterna skulle samlas i en likadan bössa som den i Lyngbys byordning 1688. Enligt Engström, som har återgivit Maglehems byordning, är detta den äldsta uppgiften vi har om bössa eller bylåda, men i Lyngbys byordning finns den också med.¹⁴

Härlöv

Byordningen från år 1691 följer samma mönster som Öllsjös. § 17 = Öllsjö § 17, dock var man mera human och har tillfogat »dock fattige och huussarme ware det efterlåtet». Man ville ha två badstugor uppsatta där man kunde bearbeta linet. Här finns regeln om de fattiga med, men det betonas att det är socknens fattiga det rör sig om och dessa skulle vara försedda med tiggarpass. § 29 har samma lydelse som Öllsjös byordning, men med tillägget att det bara var socknens tiggare och de som var försedda med överhetens pass det handlade om. Harven fick inte släpas över gatan här heller och inte stå ute sedan det var sått. Den skulle genast hängas på väggen. I Härlöv hade man också laglig krog.

Vä

Byordningen innehåller de flesta regler som finns med i Öllsjö. Den är skriven av prästen år 1691 och ett par regler har religiös karaktär:

§ 1 »Fruchta gudh, hålla hans Budh, dett hörrer alla Menniskior till».

§ 13 Arbetet på de stora bönedagarna och andra helgdagar var förbjudet. Den som bröt emot detta skulle böta till byalaget och ställas inför rätta för sabbatsbrott.

I Vä fick man inte låta andras djur beta på fäladen. På Valborgdag skulle man överlägga om hur många djur fäladen kunde tåla och var åbo fick ha efter sin andel i byn. Äldermanen kunde förelägga bymännen att hålla vakt, men man hade också en vångagömmare. Alla hade skyldighet att följas åt när fäladsmarken

skulle rensas från främmande boskap. Man fick inte »rota sig tillsammans i ödekällare eller andra kulor för allehanda misstanke skull». Ett trettiotal stenkällare av medeltida ursprung har påträffats i modern tid.¹⁵ Den som saknade egen bostad måste bo som inhyses hos andra. Bymännen fick driva ut dem ur byn annars, utan att det skulle anses som övervåld. Ingen fick handla med tjuvar eller annat löst folk. Om man hade kommit överens om att inhägna en häst-, ko- eller kalvhage, skulle var och en inhägna efter sin andel. Bymännen fick inte ge husmän eller främmande lov att hugga något, varken i lyckorna eller i alekärr. Byordningen har samma regel om uppförandet i »grannestugun» med tillägget att pojkar och »grebbor» skulle hållas därifrån så att de inte vande sig vid fylleri, och att när äldermannen »bultar till liudh» skulle övriga inte prata. Den som hade krog måste ta öl från byns män. Om någon utanför byn hade öl till salu skulle denne avvisas av två män. Den som köpte öl av »utbyare» fick böta, och ölet skulle ges till socknens fattiga.

Köpinge

Det är förmodligen prästen som – också år 1691 – har skrivit ner denna byordning. De två första reglerna kan man inte hitta i andra byordningar, och de inskräpper kristendomens plikter hos bönderna. Reglerna är ordrika, författade på god svenska, och en hel del ord är skrivna på latin. Därefter följer mönstret från Öllsjö, dvs. man behandlar samma företeelser och i stort sett i samma ordning, men ordvalet är oftast helt annorlunda.

Köpinge bymän fick många visdomsord och moraliska skyldigheter att fundera över. Redan i inledningen anges varför det var så viktigt att ha ett grannbrev: litet kunde genom enighet förkovras och mycket tvärt om genom oenighet förskingras och fördärvas. Den första regeln gäller att ingen fick utebli från gudstjänsten av lättja eller motvillighet.

Om en bybo inte befann sig i socknen skulle denne vid sin hemkomst uppvisa prästbevis på att han hade bevisat gudstjänsten på annan ort. Bymännen påmindes också om att de inte fick utföra något grovt arbete under helgdagar eftersom de då bröt mot sabbatsbrottsstadgan. I nästa paragraf får byborna veta att deras välfärd i hög grad hörde ihop med barns och ungdoms kristna uppfostran och kunskaper om katekesen. Föräldrarna måste böta till fattiga barns uppehälle var gång ett läsemöte försummades. Här är det en del av försvenskningen som kommer till uttryck.

I regeln om inhägnader och fredad jord skrivs det att om flertalet byamän kommit överens om något skall deras »ja» eller »nej» gälla, och »icke een två eller några fåå, hafwa macht sådant jäfwa eller hindra». Det framgår också att man hade vångalag ihop med andra byar. Åldermanskapet skulle gå i tur hos alla som hade minst 1/4 gård. Om djur gjorde skada på säden skulle sex män utses, och de skulle värdera skadan på samma sätt som i den äldsta byordningen, Lyngby 1632. Husmän och drängar fick ha sina djur på fäladen om de betalade »gräslön»: för en ox 8 öre, en häst 8 öre, en ko 8 öre och för fyra får 4 öre. Det påbjuds även att de som »Gudh hafwer begåfwat medh rikare wällsignellsse, at förena sig hoos den sämbre om gräaslöhnen, och den honom allena tillfaller som intet så många creatur hafwer som dens anlått och deel af marken tåhler, doch dee minsta boliger (husen) skall icke på een eller 2 creatur så grandt räknas om de hafwa». De stigar som hade gjorts över »Norra toften» skulle »op-häfwat och caszeras».

Man skulle även i Köpinge komma överens om en gemensam dag för att börja med slåttern. Undantagna var dock officerarna och prästen, vilka fick börja några dagar i förväg efter sedvanan. Det var också tillåtet att börja slå med sex man på vart bol en dag före den utsatta. Brandföreskrifterna är först som

Öllsjös. Sedan förbjöds att torka lin i ugnen liksom i Venestads byordning, och två vattensprutor och stegar skulle anskaffas. Dessa skulle förvaras hos åldermännen. Om det kom fredlösa män till byn, skulle åldermännen sammankalla bymännen. De skulle gripa den »beryktade» och föra honom till närmaste kronans befallningsman eller länsman. De som hade portar, luckor eller stättor ut till vångarna skulle inhägna för dem före Valborgdag. Om gäss kom i vångarna skulle ägaren varnas och gässen stäckas. Ingen fick bruka någon »Loondoo eller segelloo» (bandnot och segelnot, enligt Laurits Bødker) i å eller ström.

Ordinarie bystämma skulle hållas fyra gånger om året: Valborgdag, Johannes dag, Mikaelsdagen och nyårsdagen. Vid dessa tillfällen fick man dricka två tunnor öl, och alla skulle betala lika mycket. Det öl som dracks vid andra tider skulle var och en betala för som var med. Vid extra bystämmor fick endast en tunna öl drickas. Byordningen skulle läsas upp Valborgdag och på Mikaelsdagen. Det beskrivs varifrån åldermännen skulle sammankalla: 1. vid »gatestenen» sedan (skall förmodligen vara »nedan») vid ån, 2. på bron, 3 vid gård nr 50 och 4. vid gård nr ... Gård nr 50 låg ungefär mitt i byn. Den sista gården bör ha varit åldermannens egen eftersom inget nummer har satts ut. De tre gatestenarna med en helt slät ovansida hade grävts ner i bygatan med jämna mellanrum.¹⁶

År 1731 lade man till två paragrafer. Brandredskapen, som tidigare skulle förvaras hos den som var ålderman, skulle nu hängas på en vägg hos en åbo som bodde mitt i byn. Köpinge är en långsträckt by, och man insåg tydligen att det var opraktiskt om båtsshakar och långstegar (som det var fråga om) hamnade i en gård i utkanten av byn. Inhyser- och gårdsfolk förbjöds nu också att ägna sig åt brännvinsutskänkning och tobaksförsäljning, om det inte var med bymännens samtycke.

Köpinge bystenar

Hörröd och Gaddaröd

Hörröd och Gaddaröd hade gemensam byordning – antagligen för att byarna var små – hade vångalag ihop och låg geografiskt nära varandra. Byordningen från år 1698 innehåller de vanliga reglerna om åker, äng och skog. Ibland används samma ord som i t.ex. Öllsjös byordning, men ofta är språket mera ålderdomligt och mångordigt. Flera gånger har två paragrafer samma innehåll; ena gången är det skrivet med samma ord som i Öllsjös byordning och på ett annat ställe på det – enligt mitt antagande – äldre sättet. Det verkar som om två byordningar har arbetats ihop till en. Förklaringen kan också vara att en annan byordning, t.ex. Öllsjös eller en okänd förlaga, har blivit normgivande och satts in i den gamla byordningen, men då borde paragraferna ha varit mer sammanhållna och så är inte fallet. Samma religiösa regler finns med som i Vä. Lagdag skall vara Valborgdag eller dagen efter, »Philippi Jacobij dagh». Hur viktig sedvänjan var framgår av formuleringar som »efter vora förfädrars skick och gamla plägsåd».

I Köpinge hade man läsemöte med barn och ungdomar, men man får inte reda på vem som skulle sköta undervisningen. Ofta var det klockaren. Här står det för första gången in-

skrivet att man skulle antaga den person som de flesta föredrog, och denne skulle avlönas av alla som hade barn. Denna regel bär ingen religiös prägel, även om det naturligtvis var underförstått. Uppgiften var att »införmana och lära barn».

Den vång som var betesmark var lottskiftad. Man får veta vad som odlades på toften (gårdstomten) i den paragraf som förbjöd alla att plocka ärter eller ax från annans odling. I Hörröd och Gaddaröd var det förutom ärterna frukt, rovor, kål och bönor, och det var säkert vanligt förekommande i andra byar. Man fick inte plocka nötter, skogsäpplen eller annan vildfrukt heller, för därigenom trampade man ner säd och gräs och kunde skada gärdesgården. Det finns särskilda regler för vångalaget, men de är likalydande med dem som gäller bymännen emellan. Bymännen fick inte inhägna sin egen andel i den fredade vången. Den skulle användas till byns gemensamma bästa.

Hörröds socken låg på gränsen till skogsbygd, och bymännen där fick ta vara på det som kunde ge en extra inkomst. Det förhållandet belyses av ett förbud mot att skära bast före den vecka i vilken Urbandagen inföll. Bast användes till reptillverkning. Vissa år var

ollonår, och då var det viktigt att inte ha fler svin i skogen än vad vars och ens andel medgav. Eftersom byarna var små, kunde man ta vara på fördelen av att ha vångalag tillsammans och ha vångagömmare ihop. Byarna kunde också ha tjur och föda den gemensamt. Ingen fick föra hem byns fårhjord för att avskilja sina egna får »för åtskillig majsstanka skull», utan alla bymännen skulle vara närvarande vid »fårskiljningen».

Av regeln som behandlar öldrickande på lagdagarna framgår det att ett hemman kunde brukas av mer än en åbo. Om så var fallet skulle den ena betala som en främmande gäst vid gillet. Hände det att någon upprepade gånger bröt mot föreskrifterna för uppträdandet skulle denne förvisas från grannelaget.

En paragraf berättar en del om det tidigare självstyret i byarna och det nya förhållandet till myndigheterna och gäller inrättandet av krog. Tidigare hade bönderna köpt öl och brännvin av varandra vid behov. Missbelåtet skrivs det att om »höga öfuerheten förordinerar» att en bonde inte kunde tillåtas att sälja en kanna öl till en annan utan att en särskild krog inrättas, skulle krögaren köpa öl och brännvin från byns män. Om krögaren sålde öl som inte kom från byn, skulle man ta hand om det och dela ut till socknens fattiga, liksom i Vä.

Byordningen avslutas med att den gäller förutnämnda »Tueenne Små fattige byar», och att grannebrevet skulle förvaras hos en betrodd man i endera byn. De flesta paragraferna har försetts med tillägg av annan hand: »tingförs och dömmes», »böte efter lag ved domstohlen» etc. Denna hand tillhörde Peter Rosentwist, häradshövdingen, och han har också gjort ett tillägg efter reglerna – ölböterna skulle ersättas av penningböter. Språket verkar ålderdomligt och mycket är danskt. Det tyder på förekomst av en äldre byordning, som antingen har gällt den ena eller båda byarna.

Kan man spåra övergången från danskt till svenskt styre?

I inledningen har jag angett att jag vill undersöka om man kan spåra övergången från danskt till svenskt styre i byordningarna. Jag anser att fem av byordningarna hör till den danska tiden. Man kan utgå ifrån att dessa inte börjat existera i samband med nedtecknandet, utan att de har varit en viktig del i en mycket gammal byorganisation. Antagandet om det muntliga traderandet stöds också av en mängd gamla uttryckssätt och ett otal allitterationer. Everöds byordning är ett undantag eftersom den avspeglar en alldeles speciell situation för byn. Antalet nedskrivna byordningar är få före övergången, medan det decennierna efter 1683 har kommit in från flera byar. Åren 1686–96 stadfästes särskilt många byordningar. Förutom de här behandlade finns från Gärds härad även byordningar från Skepparslöv 1690, Äsphult 1691 och Linderöd 1692.¹⁷ Fram till år 1742, då en mönsterbyordning kom, stadfästes Degebergas byordning 1703, Bökestorps 1707, Ö. Vrams 1708, Spångarps 1727, Huaröds 1729 och Rickarums 1729.

Den svenska sockenstämman hade ingen direkt motsvarighet i Skåne och byorganisationen blev ett hjälpmedel i försvenskningen. Direkt svenskt inflytande kan man se i att ölböter ändrades till penningböter och i försök att få bort gilleskaraktären i bystämmorna. Föräldrar blev tvungna att skicka sina barn och ungdomar till regelbundna läsmöten för att lära sig svenska, och alla var skyldiga att bevista gudstjänsten, där svensk gudstjänstordning och svensk predikan skulle hållas. Det förhållandet framgår tydligast i Köpinges byordning. Så småningom blev konflikterna allt starkare och mer talrika mellan de självständiga byalagen och häradsting och övriga rättsinstanser. Vissa angelägenheter som byarna tidigare reglerat själva skulle nu anmä-

las och tingföras. Det är anledningen till att så många regler har försetts med tillägget »ting-föres och dömes», »dömes efter lag» och att inget fick uttydas emot allmän lag. Nedskrivna byordningar blev en del i försvenskningssprocessen, men då det gäller ambitionerna att omvandla gillesformer, ölböter och andra uråldriga ärvda sedvänjor var det nog en mycket långsam process.

Den tydliga överensstämmelsen mellan olika byordningar gör att man undrar över om det funnits en gemensam förlaga. Vid jämförelser med Skånelagen finner man att några regler är äldre än så, eftersom Skånelagen inte var en lagbok utan endast nedtecknandet av gällande praxis. Recesserna kan också ha medfört en viss påverkan. En skiljelinje mellan mer individuella byordningar och de likformiga går vid 1680-talets mitt. Har det kommit en »skånsk mönsterbyordning» eller åtminstone en »gårdsk» eller var man endast påverkade av varandra? Frågan går inte att besvara utan en noggrann genomgång av officiella kungörelser till häradshövdingar och andra myndighetspersoner och en sådan undersökning kan vara intressant framöver.

Slättbygd och vångaskog

Åke Campbell har naturgeografiskt karakteriserat Gärds härad som slättbygd och vångaskogens område.¹⁸ Slätten är av en helt annan natur jämfört med slätterna i södra Skåne. Både brukningssätt och hägnadstyp betingades av flygsanden. Där fanns mycket litet av högskog under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet, och allt virkes- och risbehov fick täckas genom köp från skogsbygden. Riset användes till hägnader som var flätade. Även om man i många byar hade treskiftesbruk var det sällan i en typisk form. I Vä och Everöd odlade man enligt det traditionella treskiftesbruket, men på flera håll hade man olika variationer av eller korsningsformer

mellan ensädesbruk och trädesbruk. En jord kunde ligga i träda åtskilliga år och då tog man upp en ny lycka.

I vångaskogens område har bonden haft otillräcklig ensädesåker i vången och därför upptagit lycka efter lycka i utmarken. Efter ett par års bruk har jorden fått läggas i träda 6–30 år och en ny lycka har tagits upp. Boskaps-skötseln dominerade över åkerbruket. Det fanns gott om ris till hägnader i ängar och surskogar, men det förekom även röjningsgården av sten. Vångaskogens område utgjorde en övergång till den egentliga skogsbygden. Endast vid Degeberga kyrkby och Skepparslövs kyrkby kom skogsbygden att möta den träd-lösa slätten. Av byordningarna framgår det hur betydelsefullt ris och virke var för slättbyarna. Om det eventuellt fanns surskog till nödort var den fridlyst, och förbudet mot att ta ris från annans gärde är vanligt förekommande. Med flätade gården sparade man på ris. I byarna som låg i vångaskogens område finns inte dessa bestämmelser med. Bönderna där hade överskott på röjningsris från sina ängar. De behövde inte snåla när de satte upp sina »brötar», vilket ordet också antyder.

I Landsarkivet i Lund finns omkring femtio byordningar från Gärds härad samlade i en särskild arkivkartong med (under)volymbe-teckningen Gärds Häradsrätt: F VI: 1 (Byordningar). Hälften av dessa har skrivits före år 1742. Byordningar finns också bland inneliggande handlingar till ordinarie ting. Direkt felpacerade är de som finns bland lagfarter i protokoll (GHR, F Ia: 1)

Noter

¹ Från ty. »einnehmen» eller fornskånska »innama» (kommentar till Skånelagen).

² Meyer, s. 189.

³ Meyer, s. 48.

⁴ Skånelagen, s. XVII f.

⁵ Ibid, s. 47.

⁶ Meyer, s. 42.

⁷ Skånelagen, s. 119.

⁸ Meyer, s. 48.

⁹ Skånelagen, s. XXXIII.

¹⁰ Bödker, s. 122: Enligt traditionen skulle klockan ha tappats i en mosse under »Klockekriget». Där blev den senare funnen av bönderna och sattes upp i byn. Senare har den använts när blekingar kom med sill, eller när hal-länningar och smålänningar kom för att hålla auktion på fårhjordar, som de drev från by till by och sålde. Klockan blev 1738 omstöpt och fick då följande inskription: VENESTADS SAMTELIGE BYMÄN HAFWA LÅTIT OMGIUTA DENNA KLÄCKA I MALMÖ 1738.

¹¹ Uppgift av fil. lic. Gert Jeppsson.

¹² Det fanns laglig krog i byn. Nilson, s. 113.

¹³ Enligt gammal skånsk folktradition skall dock alla redskap vara inomhus kl. 12 på julafton, då julfriden inträdde. För den som ej hörsammade detta betydde det olycka under kommande året. Uppgift av Bengt-Arne Person.

¹⁴ Engström, Bengt, s. 45.

¹⁵ Kulturminnesvårdsprogram för Skåne, s. 101.

¹⁶ Nilsson, Martin, s. 43. Två gatestenar ligger på den nuvarande skolgården. Den tredje finns förmodligen inmurad i en gårdslänga. Enligt M. Nilsson kom gatesterna förmodligen från en fornlämning.

¹⁷ Meyer, s. 466.

¹⁸ Campbell, s. 84–104.

Referenser

Ötryckta källor

- Gärds Häradsrätt: F VI (Byordningar), Landsarkivet i Lund
Byordning för Lyngby 1632
Byordning för Venestad 1639

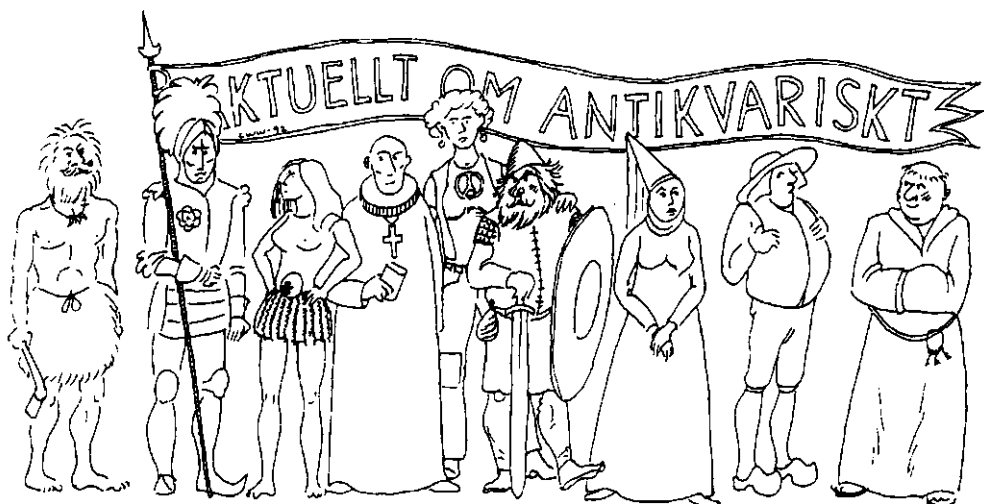
- Byordning för Östra Sönnarslöv m.fl. 1662
Byordning för Öllsjö 1686
Byordning för Vä 1691
Byordning för Härlöv 1691
Byordning för Vittskövle 1693
Byordning för Hörröd och Gaddaröd 1698
Byordning för Lyngby 1717

Gärds Häradsrätt: F I: a1

Byordning för Everöd 1665

Litteratur

- Bödker, Laurits: En byordning fra Gärds Herred, Kulturen. En årsbok 1945.
Campbell, Åke: Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet. Uppsala 1928.
Ehn, Wolter: Byordningar från mälarlän. Uppsala 1982.
Engström, Bengt: Byalaget i Maglehem för 250 år sedan. Nordiskt Folkminne 1928.
Erixon, Sigurd och Ljung, Sven: Svenska byordningar, II: 1, Skåne. V. Göinge härad. 1955.
Isaksson, Olov: Bystämman och bystadga. Uppsala 1967.
Länsstyrelsen i Kristianstad län: Kulturminnesvårdsprogram för Skåne, 1984.
Meyer, Poul: Danske Bylag: København 1949.
Nilson, Torsten: Gästgiverier och krogar fram till 1700-talets mitt, Gärds Härads Hembygdsförenings Jubileumsskrift 1935–1985.
Nilsson, Martin: Köpinge by, Gärds Härads Hembygdsförenings Årsbok 1975.
Persson, Bengt-Arne: Tillkomsten av byordningar i Skåne under senare hälften av 1700-talet, Folk-Liv 1960–1961.
Svenska Landskapslagar Skånelagen, Gutalagen – tolkade och förklarade av Åke Holmbäck och Elias Westén. Uppsala 1979.

Projekt Renässans för Skåne

År 1999 blir Glimmingehus 500 år gammalt. I samband härmed har flera organisationer gemensamt tagit initiativ till ett mångsidigt projekt, kallat Renässans för Skåne. Redaktionen för ALE finner det angeläget att läsarna får ta del av projektets innehåll och tänkta aktiviteter. Nedan presenteras i något förkortad version arrangörernas prospekt.

Redaktören

Projektnamn: Renässans för Skåne

Projektid: 1999

Syfte: Att genom projektet Renässans för Skåne sluta en cirkel som har sin utgångspunkt i historien, och genom denna finna beröringspunkter för att underlätta samverkan även i andra sammanhang än inom kultursektorn.

Målsättning: Att visa på styrkan i ett helhetstänkande i regionen där Renässans för Skåne blir en fantastisk samling kring en fantasieggande och kulturellt nyskapande period i den skånska historien.

Att det samlade materialet kring projektet utgör en grund för en skånsk historiebok.

Målgrupp: Regionens invånare, med prioritering av barn och ungdomar.

Metod: Att genom det samlande temat Renässans för Skåne ge de skånska institutionerna såsom museer, konsthallar m.fl. och det skånska organisationslivet t.ex. Hemslöjden och Skånes Hembygdsförbund samt studieförbund, högskolor och universitet, teatrar, musik- och konsertföreningar, dansgrupper osv. möjlighet att genomföra ett samverkansår för att visa på den kompetens och kraft som finns inom kultursektorn i regionen samt att dessutom tydliggöra kulturens roll som resurskälla i tvärssektoriella sammanhang.

Samverkan: Att som ett led i projektet Renässans för Skåne söka samverkan med andra regioner inom EU såsom t.ex. Danmark, Tyskland, Italien, Frankrike, Holland, England m.fl. Samverkan kan ske genom levandegörande av renässansmiljöer, utbyte av föreläsningar, teaterföreställningar, musik och konst (exempelvis har Italien sedan tidigare samarbete med Malmö), konferenser inom byggnadsvård, konservatorarbete, handel och ekonomi i Östersjöregionen osv.

Ingress

Bilden av omvärlden håller på att förändras, perspektiven förskjuts och gammalt kan bli som nytt. Med projektet Renässans för Skåne sluts en cirkel som har sin utgångspunkt i historien, i den skånska glansperioden under 15- och 1600-talet, när Skåne var det danska rikets kornbod.

Dagens Skåne blickar nu åter ut över Östersjöregionen och försöker förnya kontakten med Danmark, norra Tyskland och de baltiska länderna. Den gemensamma historien ger många beröringspunkter som, rätt utnyttjade, kan underlätta samverkan i andra sammanhang än kultursektorns.

Det finns många minnesmärken från renässansen bevarade i Skåne, liksom en levande musik- och danstradition. Den danske adelsmannen Jens Holgersen Ulfstand byggde med hjälp av arkitekten Adam van Düren borgen Glimmingehus i sydöstra Skåne. Det är Nordens bäst bevarade borg och den grundlades 1499.

Med anledning av Glimmingehus borgs 500 års jubileum vill vi lyfta fram hela den skånska renässansperioden 1999. Ytterligare en anledning att välja detta år som ett samverkansår för skånska kulturinstitutioner är att Skåne då enas i ett regionsfullmäktige samt att vi alla år 1999 står inför ett milleniumskifte. Vi på kultursidan vill visa på styrkan i ett helhetstänkande i regionen.

Bakgrund

Renässansen anses ha sin början kring 1500-talets första decennium. Vid denna tid började den intellektuella eliten i Europa göra upp räkningen med den gamla tiden som de samtidigt kritiserade och romantiserade, och man ansåg sig nu leva i en tid av renässans och lät sig inspireras av antikens språk och ideal. Intresset för vetenskaperna var dock, till skillnad från under medeltiden, ringa.

Tiden kring 1500 var en period då ett

flertal stora begivenheter ägde rum, t.ex. de stora upptäcktsresorna, där även de danska adelsmännen fanns med bland de sjöfarande äventyrarna. Centralmakten stärktes i de europeiska staterna vilket även kom att prägla Danmark, och två viktiga europeiska strömningar – humanismen och reformationen – nådde Danmark.

En stor förändring i synsätt var att människan inte längre kunde anses som »kronan på verket» för vilket allt annat var skapat. Detta ledde också till en ny syn på naturen. Människan kunde enligt de nya tankarna själv och utan hänsyn till Gud utforska sin verklighet och också gripa in och ändra på förhållanden.

Minnesmärken i Skåne från renässansen.

Exempel

I sydöstra Skåne byggdes Glimmingehus borg 1499–1505. Byggherren Jens Holgersen Ulfstand var en av Danmarks mäktigaste män och även kung Hans närmaste man. Jens Holgersen var riksamiral och hans geografiska verksamhetsområde var stort. Han kände väl till hela Östersjöområdet, och han besökte troligen även länderna utmed Europas västkust, bl.a. var handeln med Holland viktig för Danmark då man under långa tider låg i fejd med Lübeck – Den nya tidens strömningar och tankar om naturen gav sig på Glimmingehus till uttryck bl.a. i trädgårdsanläggande och förfärdigande av ett större trädgårdsbord.

Under 1520-talet förenades Malmös stadsmur och Myntergården genom nybygge under arkitekten Adam van Düren (samma arkitekt som till Glimmingehus borg) till en stark fästning, och 1537 påbörjades slottsbygget vilket allt sammantaget kom att utgöra Malmöhus.

I Landskrona på den skånska västkusten anlades 1549–79 Landskrona Citadell som ett försvar mot angrepp på staden. Vid denna tid var Landskrona en av Skånes största och mest betydelsefulla handelsstäder, vilken lockade till sig plundrare som anföll från Öresund.

På ön Ven i Öresund lät astronomen Tycho Brahe uppföra slottet Uranienborg 1576, och åtta år senare byggde han ett underjordiskt observatorium. Förutom detta anlade han, helt i tidens anda, en botanisk trädgård. Under slutet av 1500-talet vallfärdade hela den astronomiska världen till denna lilla ö för att ta del av Tycho Brahes forskning.

1614 anlade den danske kungen Christian IV sin renässansstad Kristianstad i nordöstra Skåne, med Heliga Trefaldighetskyrkan som ett av våra främsta arkitektoniska mästerverk.

I Skånes museers samlingar återfinns föremål och samlingar med anknytning till renässansen, t.ex. folkdräkter och silver.

Preliminär planerad verksamhet 1999

Den ursprungliga tanken var att uppmärksamma Glimmingehus borgs 500 års jubileum 1999, och därifrån växte sedan idén fram om ett mera allmänt renässansstema i Skåne. Dessa diskussioner fördes i början av november 1996, varför projektet inte har hunnit förankras i hela regionen, och därav finns ännu endast ett helt konkret delprojekt i nuläget nämligen Glimmingehus borg. Dock finns det en mängd idéer om utställningsteman, föreläsningar osv. Samtliga tillfrågade institutioner och organisationer har hittills varit mycket positivt inställda.

Glimmingehus borg

Glimmingehus vill genom sin verksamhet 1999, med utgångspunkt i Jens Holgersen Ulfstands personliga historia, skildra övergången från ett sekel till ett annat. Med utgångspunkt i idé- och lärdomshistorien vill man peka på vad som händer i allt från det politiska till det andliga livet kring ett sekelskifte, och visa på eventuella samband i ett 500-årigt perspektiv.

500-årsjubileet kommer att firas med pompa, ståt och folkbildning. En monografi

över borgen kommer att ges ut, i vilken redovisas nya arkeologiska, byggnadsarkeologiska och konsthistoriska rön om borgen. Till detta kommer föreläsningar, konserter, teaterföreläsningar och en utökad pedagogisk verksamhet.

Länsmuseet i Kristianstad

Preliminärt utställning av folkdräkter och silver, t.ex. i samarbete med Kulturen i Lund.

Skånes Hembygdsförbund

Genom hembygdsföreningarna aktivera och levandegöra föremål och byggnader från den aktuella perioden.

Tänkbara teman

- renässanssträdgården
- dräktskick
- handel
- det mångkulturella Skåne under renässansen
- snapphanetiden
- utbyte med Italien på tema renässans, t.ex. konst
- samarbete med Hammershus på Bornholm
- samarbete med Kronborgs slott, Helsingör
- samarbete med Fredriksborgs slott, Hilleröd
- Svenska Kyrkan inför 2000-talet
- studieförbunden
- teaterföreläsningar med renässansanknytning
- musikföreläsningar t.ex. Mare Balticum, Diveremento, Kajsa Lund
- Lunds Universitet Museiforum t.ex.
- Antologi om Skånes historia med kapitel skrivna av skilda forskare ur ett tvärvetenskapligt perspektiv.

Monika Minnhagen-Alvsten Lena Alebo

Länsmuseet Kristianstad

Glimmingehus

Katarina Carlsson

Regionförbundet Skåne

Resan har just börjat – Renässans för Skåne

Renässans för Skåne är ett stort kulturevenemang i vardande, som med historisk förankring pekar framåt mot 2000-talet. Projektet presenterades före sommaren för alla kulturintresserade organisationer i regionen. Renässans som tema och som samlande begrepp visade sig angeläget också mot bakgrund av att ett nytt skånskt regionförbund träder i funktion 1999.

En förändrad värld

Renässansbegreppet innebär en pånyttfödelse av det antika arvet inom alla konstarter. Det är uppfinningarnas tidevarv, upptäcktsresorna vidgar perspektivet och religionsskiftet förändrar tankevärlden. Det sker mycket inom musik, dans, konst och arkitektur och spåren finns kvar.

Dåtid möter nutid

Under temat renässans ryms både Skånes danska historia under 1500- och 1600-talen och nyrenässansen under 1800-talets senare del. Den administrativa nyordning som pågår i Skåne kan innebära att regionen går en ny renässans till mötes och därmed får en lysande position i Öresundsregionen!

Renässans för Skåne

- vill gemensamt lyfta fram den skånska särarten och bygga upp ett kontaktnät med Östersjöstaterna och Danmark.
- vill nå långt utanför Skånes gränser och öka intresset för vårt landskap
- vill visa på de positiva effekter för kulturlivet som den nya landstingsorganisationen och sammanslagningen av de båda skånska länen innebär.

Oanade möjligheter

Det finns mängder av olika infallsvinklar; turistslingor till skånska renässansslott, kyrkor och trädgårdar, utställningar om textilier, folkmusik och folkdansuppvisningar, föreläsningar och bokproduktion. Listan kan göras mycket längre!

Renässans för Skåne söker medel för gemensam marknadsföring av de evenemang som planeras och bekostas av institutionerna/organisationerna själva.

Seminarium april 1998

Under april 1998 planeras ett tvådagars seminarium med föredrag som belyser olika aspekter av renässans och nyrenässans. Det hålls på Glimmingehus som 1999 fyller 500 år. Vi återkommer med detaljerat program!

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen har utgivit Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning (1868–1873), Samlingar utgifna för De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening (1874–1880), Skånska samlingar (1894–1897) samt Historisk tidskrift för Skåneland (1901–1921).

1961 började föreningen utge ALE, Historisk tidskrift för Skåneland. Första året utkom ett häfte och 1962–1976 tre häften årligen. Fr.o.m. 1977 utkommer fyra häften årligen. 1990 inträdde landsarkivet i Lund som medutgivare. Tidskriften utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR).

Brev och manus till redaktionen adresseras till arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 22002 Lund.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften för 1997, 100 kronor, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos skattmästaren, arkivarie Göran Larsson, Landsarkivet, Box 2016, 22002 Lund.

EFTERTRYCK, helt eller delvis, medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse:

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, ordf., professor Anna-Christina Ulfspärre, Lund, v.ordf., arkivarie Elisabeth Reuterswärd, Lund, sekr., arkivarie Anders Persson, S. Sandby, v.sekr., arkivarie Göran Larsson, Lund, skattmästare, samt professor Hans Andersson, Lund, fil. dr Lars Berggren, Lund, professor Björn Berglund, Lund, 1:e antikvarie Gunilla Erikson, Kulturen, docent Siegrun Fernlund, Åsmundtorp, docent Thomas Germundsson, Lund, universitetslektor Gert Jeppsson, Lund, docent Hjärdís Kristenson, Lund, professor Lars Larsson, V. Nöbbelöv, länsmuseum Monika Minnhagen-Alvsten, Kristianstad, f.d. länsmuseum Bengt-Arne Person, Varberg, arkivarie Anders Salomonsson, Lund, docent Sten Skansjö, Lund, länsantikvarie Leif Stenholm, Karlskrona, professor Sven Tägil, Lund. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

Ale

Historisk tidskrift

FÖR SKÅNE, HALLAND OCH BLEKINGE
UTGES AV DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA
OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING
OCH LANDSARKIVET I LUND.

Innehåll

JAN RANEKE Forntidsdjur och landssymbol
– något om djurbilder och heraldiska vapen

1

BENGT-ARNE PERSON Skånes byordningar
– en översikt och kommentar

6

GUNNEL DENNERBORG Några byordningar i Gälds härad
– övergången från danskt till svenskt styre

10

Aktuellt om antikvariskt

Projekt Renässans för Skåne

29

Vinjetten på framsidan återger det första tecknet – en f-runa – i
runhandskriften av den medeltida Skånelagen, som var gällande i
Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm.